

III.

MERKATAL DINAMIKA XV. MENDE AMAIERAN ETA XVI. MENDE HASIERAN

Pasaiako badiako merkatal-jarduera, bereziki burdinaren esportazioari lotutakoa, XIII. mende amaieratik dokumentatua dugu. Bailarako meatzeek, baso eta ur aberastasunarekin batera, eskualdean burdinola ugari ezartzea posible egin zuten: bertan, eraikin hauentzako oinarrizkoa zen egur-ikatzak egiteko beharrezkoa zen egurra zegoen, ibaietako urek burdinolak martxan jartzeko indar eragilea ematen zuen eta meatzeek, Bizkaiatik inportatutako minerala baino neurri txikiagoan bazen ere, lehengaiak hornitzen zituzten higiezin horiek. Honekin batera, itsas jardueren garapenak, arrantzak eta garraioak bereziki, inguruko burdinolatan ekoizten zen burdina Europako hainbat lekutara esportatzea posible egin zuen; eta honek, ordaintan, Gipuzkoan zegoen labore eskasiari aurre egiteko tresna sortu zuten, alean inportazioari lekua irekiz.

Ontzi baten marrazkia 1590/05/30ko eskritura batean
(GPAH-AHPG, 3/3403, 90 at. fol.)

Merkatal garapen honi lotutako datuak nahiko goiztiarrak dira. Burdin esportazioari buruzko 1293-94 datuez gain, XIV. mende hasieran bide beretik doan informazioa ere badugu. Batetik, Hondarribia eta Getaria arteko itsas-bidea finkatzeko asmoarekin, badiako bokalean, San Pedroko Ondartxotik gertu, ainguraleku bat ezarri zen 1318an; bestetik, 1328an Irun eta Oiartzuni emandako Burdinolen Foruak esparru honetako langileei abantaila garrantzitsuak eskaini zizkien. Badia eta eskualdea, beraz, geroz eta pisu handiagoa izaten ari zirela ondorioztatu dezakegu.

Gertakari hauei oso esanguratsua den beste bat gaineratuko zaie: 1320ko Villanueva de Oiartzun hiribilduaren fundazioa, hain zuzen ere. Egia da hasiera batean populazio gune hau sortzeko arrazoirik nagusia inguruko biztanleei babeslekua ematean zetzala. Dokumentuak hori oso argi uzten du:

“el conçeio de Oyarço, porque ellos sean mejor poblados sean mejor poblados e sean más aguardados de mal e de danno (...), por quanto ellos eran poblados en frontera de Navarra e de Gascuenna e las sus casas de morada eran apartadas las unas de las otras e non eran poblados de so uno. E quando acaesçia que algunas gentes malas, assí de Navarra e de Gascuenna commo de Guipusca, por y acaesçian que porque tan ayna non se podían acorrer los unos a los otros para se defender d’ellos, de los males e tuertos e robos que los fasian e recibían (...) E por quanto fuessen más aguardados e deffendidos d’estos males (...) nos pidían merçed que toviésemos por bien de les dar nuestro previllegio porque todos de so uno fisiessen puebla de villa en el dicho lugar de Orereta”¹²⁶.

Baina honekin batera, hasierako paragrafoetan aipatu ditugun datuek eskualdea garraio eta merkataritza jardueren pixkanako garapen bat ezagutzen ari zela adierazten digute. Hori dela eta, testuinguru ekonomiko positiboak ere hiribildua fundatzeko berebiziko arrazoi bat eskaini zuelakoan gaude. Izan ere, Oreretako lekuan ezartzen zen hirigune berria bailarako burdinoletatik aldentuta eta badia ondoan kokatua zegoen. Alegia, industriari edo abeltzaintzari lotutako jarduerak aurrera eramateko horren proposa ez zen lekua, baina bai, ordea, merkataritzari eta itsasoari lotutakoak garatzeko aukera bikaina eskaintzen zuena.

Dirudienez, hamarkadak igaro ahala, hiribildu berria geroz eta garrantzia handiagoa eskuratzen ari zen eta lehenengo tentsioak Oiartzun eta Errenteriaren artekoak izan baziren ere, handik gutxira beste eragile batek hartuko du protagonismo nagusia borroka honetan: Donostiak, alegia.

¹²⁶ CRESPO RICO, M. A.; CRUZ MUNDET, J. R.; eta GÓMEZ LAGO, J. M.: *Colección...*, I, aip. lan., 3. dok.

1. Pasaiaiko badia, tentsio gunea

Oiartzunekin gertatu bezala, Donostiarekin izandako tirabirak hamarkada luzee-tatik zetozen, baina 1456 urtearen atarian areagotu egin ziren; hain zuzen, urte horretan emandako epaiak liskar armatuak eta hildakoak aipatzen zituen¹²⁷.

Epai honek 1376koa berresten zuen, Erreenteriari bertara, Oiartzunera eta eskualdeko burdinoletara zuzenduak zeuden salgaien lurreratzea uzten ziolarik; halaber, Villanuevako arrantzaleek badian zehar arrantzua askatasunez egin zeza-keten. Baina horrekin batera, epaiak Donostiari eskumen gehiago ematen jarrai-tzen zuen. Hala, Oiartzungo portura iristen eta porturatzen ziren Erreenteriako auzotar ez ziren itsasgizonen ontziek, ordura arte Donostian lehorreratzen zuten ogiaren eta beste salgaien zatia hiribildu honetan lurreratzen jarraitu behar zuten. Honez gain, eta merkatal-jarduera bati bideratutako produktuei dagokienez, erdia Donostian deskargatu behar zen eta beste erdia berriz, ezin zen badian lehorrera-tu. Ondorioz, Oarsoaldeko merkataritza garapena galarazteko saiakerak bere horretan zirauen. Bistan da, baina, 1456ko epaiaren ondoren izan ziren gertaka-riek ez zutela arazoa konpondu. Izan ere, aurreko urteetan gertatu bezala, 1473an eskualdean oso liskar larriak jazo ziren: 100 hildako, lapurretak eta etxe-erreketak, besteak beste.

1475ean emandako epai berri bat egoera baretzen saiatuko da. Urte horretako maiatzean, Migel Santxez Ugartekoak eta Juan Martinez de Radak beraien epaia argitaratu zuten, Juan de la Villa eta Gonzalo García de Villadiego doktoreek hila-bete batzuk lehenago emandakoa berretsiz¹²⁸.

1456 urtean bezala, portuaren errege-titulartasuna baieztatzen zen eta beraz, bi aldeei arrantzan aritzeko, itsasontziak bertan izateko eta hauen sartu-irtena egite-ko askatasuna ematen zitzaien. Lehorreko mugei dagokienez, bokalearen eta Molinao artean eta itsasgorak ureztatzen zituen lurak Donostiaren jurisdikziopean sartuko ziren, eta horiekin batera honako mugetan zeudenak: “*dende arriba fasta donde atienen los términos e jurisdicción de la dicha villa de San Sebastián en la tierra firme e junta con la dicha ribera por donde sube la creciente de la mar fasia la dicha Villa Nueva de Oyarçun*”. Baina aurreko epaiak adosten zuen moduan, Erreenteriako auzotar eta biztanleak, ontziak eta salgaiak, gure hiribildua-ren jurisdikziopean egongo ziren.

Alabaina, Donostiari portuaren eta uraren jurisdikzioa ematen jarraitzen zitzaion. Orokorrean urarekiko bi jurisdikzio mota zeuden: hiribildu bakoitzarena bakarrik

¹²⁷ Ibidem, 44. dok.

¹²⁸ CRESPO RICO, M. A.; CRUZ MUNDET, J. R.; eta GÓMEZ LAGO, J. M.: *Colección...*, II, aip. lan, 64. dok.

zena (hau da, Donostia, Errenteria edo Hondarribiarena) eta metatua, alegia, justizia ezberdinek eskumena zutena. Matxingo lurmuturretik Basanoagaraino, Labordako erroten parean, metatze-jurisdikzio esparrua izango da. Matxingotik Lezoko elizaraino zihoan irudizko lerroak, aldiz, Errenteriarri bakarrik zegokion jurisdikzioa osatzen zuen. Basanoagatik Herrerarainoko zatiak Donostiarena bakarrik zen jurisdikzio-gunea osatuko luke, nahiz eta hemen egon zitezkeen Errenteriako, Oiartzungo edo bailarako burdinoletako auzotarren eta ontzien gain, Urumeako hiribilduak eskumenik izan ez¹²⁹. Badakigu Errenteria eta Donostia arteko mugetako bat Molinaoko senaiatik haratago zegoela eta mugarriak Basanoaga Txipi eta Basanoaga Handi etxeetan izateaz gain, beste bat “vn poco más azia La Rentería, del dicho seno de mar”-n zegoela¹³⁰.

Hasiera batean, XIV. mende amaieran, elkarren arteko arazoak konpontzeko, Donostiak bide judizialarekin batera San Pedroko gunea populatzeari ekin bazion, 1475eko epaiarekin badiako itsas-trafiko kontrolatzen zuten ordezkarien inguruko eskumenak areagotzea lortu zuen.

Hala, momentu horretatik aurrera, Donostia izango zen portuzainak izendatzeko eskumena izango zuen hiribildu bakarra. Portuzain hauek portuan eskubide nahiz zerga ezberdinak biltzeko ardura zuten ofizialak ziren eta, horrez gain, itsas-trafiko osoa ikuskatzen zuten, badian sartzen eta ateratzen ziren salgaien kontrol zorrotz bat eramanez¹³¹. Donostiak lortutako neurriaren garrantzia nabaria da, bereziki kontuan hartzen badugu XIV. mendera arte portuzainen izendapena badian eskumena zuten hiribildu ezberdinek egiten zutela eta ez, ordea, bakarrak. 1475eko epaiaren bidez, Donostiak izendapen hau bere esku bakarrik egon dadila lortuko du; ondorioz, ofizial horiek Urumeako hiribilduaren interesen babesle bihurtuko dira¹³². Gainera, badiako edozein biztanlek legea betetzen ez bazuen, Donostiak betearazte neurri bizkorragoak erabili zitzaizkeen, hala nola, portuzainen bizileku zen San Pedroko dorretik kanoikadak botatz. Adibide bat 1527ko martxoaren 6ko udal-aktan jasotzen da; orduan, errejimenduak Gaspar Pontikakoari dorrera joateko mandatua egin zion, “*a les requerir que non tiren al flayn porque lo traen los d’esta villa*”¹³³.

¹²⁹ Ald. OUA, C-4-8-1, 298 fol.

¹³⁰ GAO-AGG CRI 2,2, passim. Juan Sanz Pikardiakoaren lekukotza hartzen dugu.

¹³¹ Ikus GAO-AGG CO CRI 1,4.

¹³² Horiei buruz, ikus IRIXOA CORTÉS, I.: *Pasaia...*, aip. lan., 97-98 orr. Egile honek jada, 1475eko epaia Donostiaren eskumen aregotzean izan zuen garrantzia aipatzen zuen.

¹³³ EUA, A-1-2, 3. pieza, 12 at.-13 au. folk. 1537an izan ziren arazoetan dagoeneko aipatzen zen donostiarrek zera egiten zutela: “*adreçaban la artillería de la torre del Pasaje*”. GAO-AGG CO CRI, 1,4. Beste adibide baterako, oraingoan Hondarribiko auzotar batekin lotutakoa, ikus IRIXOA CORTÉS, I.: *Pasaia...*, aip. lan., 101 orr.

1475eko epaiarekin batera, Donostiak eta Oiartzunek 1478an sinatutako bake eta elkarrekiko barkamen akordioa aipatu behar dugu. Bereziki, portuko erabilpen amankomuna adosten bazuen ere, 1376 eta 1475 urteetako epaiak berresten zituelako eta merkatalgaien kontrolari eta fiskalitateari atxikitutako xedapenak zituelako; besteak beste, lonja baten eraikuntza. Baina honez gain, bi populazio horien arteko akordioak askoz esanguratsuagoa den zerbait islatzen du, ez baitzuen Errenteria aintzat hartzen. Are gehiago, honek ez zuen hitzarmenean parte hartu¹³⁴. Normala denez, gure hiribilduak 1475eko epaia eta 1478ko akordioak apelatu egin zituen, nahiz eta arrakasta handirik lortu ez. Izan ere, 1479ko apirilaren 28an, Errege Katolikoek Errenteriaren eskubideak errespetatu zitezela xedatzen bazuten ere, Donostia eta Oiartzungo eskaerak aintzat hartuz, bi dokumentuen betetzea agindu zuten¹³⁵.

Liskar hauetan Donostiaren asmoak ez ditugu portuaren jabetza eskubidearen defentsa bezala ikusi behar, aitzitik, dokumentazioak argi uzten du behin eta berriz portua “publikoa” zela, erregearena. Hiribildu horren nahiak, beraz, errenten eta diru-sarreraren defentsarekin lotu behar ditugu. Portuaren gaineko jurisdikzioaren zaindari zen heinean, bere auzotar ez zirenei itsasoaren erabilera bermatzen zien oinarrizko beharrak asetzeko, baina inoiz ez horren bidez etekinak atera, aberastu edo dirua lortzeko. Dokumentazioak oso ongi azaltzen du jarrera hau: Errenteriaren arrantza jarduera eta hainbat produktu hiribildu honetara iritsi zitezela uzten zen, baina oinarrizko beharrak asetzeko bakarrik, merkataritzari aurrera egiteko aukerarik eman gabe¹³⁶.

Alabaina, ez dirudi Errenteriaren merkatal-jardueraren garapenari muga jartzeko ekimenek beraien helburua guztiz lortu zutenik. Aitzitik, datuek hori ematen ari zela adierazten digute. Eta adibide ezin hobea dugu 1475eko epaia posible egin zuen berehalako gertakarian: donostiarrek Pasaiara garia lurreratu eta burdina esportatzeko asmoarekin iritsi berri zen itsasontzi ingeles baten atxikitzean, hain zuzen ere. Donostiak produktuen karga eta deskarga kontrolatzeko asmoen ondorioz, etengabeko liskarrak eta kexuak emango dira. 1501ean adibidez, Donostia eta Errenteriaren arteko tirabira Sebastian Isastikoak bere karabelan merkataria ingeles batzuen baba kargamentua Errenteriara eramateagatik sortu zen¹³⁷.

¹³⁴ CRESPO RICO, M. A.; CRUZ MUNDET, J. R.; eta GÓMEZ LAGO, J. M.: *Colección...*, II, aip. lan., 72. dok.

¹³⁵ *Ibidem*, 73. dok.

¹³⁶ ARÍZAGA BOLUMBURU, B.: “La actividad comercial de los puertos vascos y cántabros medievales en el Atlántico”. In: *Historia, Instituciones, Documentos*, 35 (2008), 29 orr. (25-43).

¹³⁷ Ikus OUA, C-4-3-2, 139 au.-206 at. folk.

Beheko kaleko 3 zenbakiko arkuan dagoen elementua. Honek, "IHS"-en ordeztu, gurutze formako aingura bat eta izarrak diruditen bi elementu ditu (Argazkia: Iago Irijoa Cortés).

Gertakari hauek guztiak ez zeuden indarkeriaz salbu eta batzuetan, hiribilduetako nahiz Probintziako ordezkariak erasoak pairatu behar izan zituzten. 1530ean, agintari donostiarrek Jeronimo Isastikoa eta Martin Santxez Villaviciosakoa donibandarra atxilotu zituzten, Pasai Donibaneko beste hainbat auzotarrekin batera Donostiako probestuordea eta berarekin zihoran eskribaua iraindu eta jotzeagatik. Dirudenez, hau guztia azken bi hauek Isasti ontzi-maisu zen Villaviciosaren naoan zegoen garia ikuskatzera joan zirenean gertatu zen¹³⁸.

Istilu larrienetako bat 1534an eman zen, Donostiak korrejidorearen aurrean salaketa jarri ondoren. Antza denez, Santxo Alkizakoa hondarribiarrak Donibanen mahaspasa kargamentu bat lurreratu zuen, Donostiak duela gutxi lortutako errege-betearazle batek xedatuakoaren aurka joanez. Probintziako merioak kargamentua ikuskatzeko asmoa agertu zuenean hasi zen iskanbila. Hondarribiko eta Errenteriako alkateek ere parte hartu zuten, eta arazoaren inguruan erabaki bat hartzeko Donibanen ospatu zuten bileran merioa agertu zenean, hau hiltzeko zorian egon ziren¹³⁹.

Liskarretan ere, udalbatzako agintarien atxiloketak izan ziren. 1520an, adibidez, Bordeletik zetorren eta badian lehorreratu zen gari eta ardo kargamentu bati buruz zuten auziaren testuinguruan, Errenteriako alkateek Donostiako alkate Martin Ibañez Ibaizabalgoa espetxeratu zuten¹⁴⁰.

¹³⁸ GAO-AGG CO CRI 2,2.

¹³⁹ EUA, C-5-I-1-7.

¹⁴⁰ OUA, C-4-5-4, 75 au.-82 at. folk. eta AGS. RGS. 1520-VI, 5 fol.

1537an antzeko zerbait gertatu zen¹⁴¹. Donostiako errejimenduko hainbat kide, batel batean itsasoraturik, portuko jurisdikzioari urteroko bisita egiteko asmotan zeudela, Labordako puntatik haratago iritsi ziren justizia-makila goian zutela, jurisdikzio-eskumena islatzen zuen itxuran, alegia. Dirudienez, Labordan “*está puesto por señal un palo yncado en el suelo del dicho puerto*”, Donostia eta Erreenteriaren arteko jurisdikzio muga adierazten zuena. Handik gutxira, Juan Akordakoa alkate errenteriarrek hamar gizon bildu zituen donostiarren batelera joateko asmoz, guztiak “*armados de lanças, espadas, vallestas, escopetas, arcabuzes, dardos, coraças, coseletes, rodela e piedras e otras armas ofensibas e defensibas*”, hauetako batzuk, dirudienez, donibandarrek emanak. Donostiarrengana iristerakoan, Akordak alkate donostiarrari, bertan egoteko baimentzen errege dokumenturik izan ezean, hortik alde egiteko eskatu zion, Erreenteriaren jurisdikzioan baitzeuden. Hau esan ondoren Donostiako pinazan sartu egin zen, bertan zeudenei aginte-makilak uzteko eta preso hartuta berarekin Erreenteriara joateko aginduz. Donostiako udalbatza-ofizialen erantzuna berehalakoan eman zen:

“Y en esto, los de la dicha pinaça arremangaron con armas que trayan contra el dicho alcalde y contra los otros que con él yban, e vno d’ellos asió al dicho alcalde de La Rentería de la espada que traya en el çiento e gela sacó hasta la mitad; y el dicho alcalde le acudió con la mano yzquierda y le defendió y hirieron vn poco en el dedo a Juanes de Leçañin, ansy puesto a favor del dicho Juanes de Acorda, su alcalde; saltaron este confesante [Domingo Zubietakoa] y los otros que yban con él para que obedeciesen al dicho alcalde; y en esto çesaron las armas de la vna parte a la otra e de la otra a la otra y por el dicho Juanes de Acorda fueron presos”.

Denbora pasa ahala, egoerak okerrera egin zuen. Atxiloketaren ondorioz, donostiarrak, espetxeratuak zeudenak askatzeko asmoz, Erreenteriara armaturik joan nahi zutelaren zurrumurrua piztu zen. Juan Akordakoak berak San Pedroko dorreko artilleria prestatzen eta Donostiatik gizon armatuak etortzen ikusi zuela adierazten zuen. Egoera honen aurrean, Erreenteriako alkateek beraien auzotarrei hiribildutik ez ateratzeko eta armak prest izateko agindu zieten eta, bidez batez, beraiek ere neurriak hartzen hasi ziren: bi gabarra prestatu zituzten bonbarda lodiekin eta bertso izeneko artilleria pieza arinekin, eta hainbat pertsona bidali zituzten laguntza bila, tartean, eskualdean zehar eta Nafarroan ibili zen Zabaletako jauna. Zorionez, Alonso de Sedeño korrejidorea Erreenteriara iritsi eta egun gutxira, giroa baretu eta ondorengo hilabeteetan liskarrak bide judizialek bideratzea lortu zuen.

Portuaren inguruko interes-talka honetan, Pasai Donibane eta Erreenteria batera arituko dira Donostiaren aurka, honek lehenengo bien itsas-merkataritzaren garape-

¹⁴¹ GAO-AGG CO CRI 1,4.

na kontrolatu nahi zuen eta. Baina beraiekin batera, esparru horretan interesak zituzten beste populazio-guneeek ere hartuko dute parte. 1529 urtean adibidez, Erreterriak, Oiartzunek eta Pasai Donibanek Gortera joateko prokuradoreak izendatu zituzten, portuaren defentsari eta mantentzeari buruzko hainbat erreklamazio egiteko asmoarekin.

Urumeako hiribilduaren aurkako borroka honen ondorioz, arlo juridikoan populazio-guneei gastu ugari sortuko zaizkie. Egoera hau ikusiz, ez da harritzekoa Donostiaren kontra zeuden komunitateek gastu horiei aurre egiteko kutxa bat sortzea. Hala, Hondarribiak, Erreterriak eta Pasai Donibanek 300 dukat jartzea erabaki zuten helburu horretarako. Agidanez, Hondarribiko konkistak eta okupazioak hiribildu hau egoera tamalgarrian utzi zuen eta Donostiaren aurkako auzietan beharrezko zituen funtsak biltzea ezinezkoa zitzaion. Ondorioz, hiru populazioek gastuak erdi bana ordainduko zituztela erabaki zuten: Erreterria alde batetik, eta Donibane eta Hondarribia bestetik. Alabaina, ez dirudi neurri honek emaitza onik lortu zuenik. 1535ean, Donibanek dirua jartzeko adostu zen banaketa errentagarria ez zela argudiatu zuen eta berak eskatuta, ordutik boltsa hau erabiltzeari utzi zitzaion. Ekimena aurrera atera ez bazen ere, Donostiak ez zuen aukera galdu eta portuaren inguruan ez ezik, hiru herrien akordioa bere aurka hainbat arlotan egiteko elkarte, monopolio eta azpikeria zela salatu zuen¹⁴².

2. Erreterriaren merkataritza-esparruak

Ikus daitekeenez, Pasaiako portuak eskualdeko bizitza politiko zein ekonomikoaren eragile eta oinarrietako bat zen. Donostiak bere eskubide eta eskumenak errespetatu zitezten behin eta berriz egiten zituen saiakeren bitartez, Erreterriak merkatal-jarduera garatzeko izan zezakeen berezko gaitasuna itotzen edo mugatzen saiatu zen. Baina dokumentazioak erakusten du, eragozpenak eragozpen, jarduera honen ondorioz gure hiribilduak hainbat biztanle erakarri zituela; batzuk inguruetatik etorritakoak, beste batzuk berriz, urrunagotik ailegatu zirenak.

Horregatik, Oreretako lekuan fundatu zen Villanueva de Oiarso hiribilduaren sorrerak bailarako hainbat biztanlek somatzen zituzten babes-beharrei erantzuten baziren ere, arrazoi ekonomikoek berebiziko faktorea izan zirela uste dugu. Ezin dugu, beraz, fundazioa hauetatik banandu. Zentzuzkoa dirudi hiribilduaren sorrera eskatu zuten bailarako biztanleen artean, Orereta inguruetan finkatuak zeuden hainbat pertsona edo familia ere egon zirela pentsatzea eta, ondorioz, maila politiko garatuago bat zuen populazio baten eraketak merkatal-dinamikaren itzalean sortutako beharrei ere erantzungo ziela. Hala, leku hartan ezarri zen hiribildua badiako mer-

¹⁴² OUA, C-4-3-2.

katal trafikoa kontrolatuko zukeen gunea bihurtuko litzateke, bereziki burdin esportazioari dagokionez¹⁴³.

Populazio berri hau, badian fisikoki kokatua zegoen hiribildu bakarra izaki, eskualdeko zentru ekonomiko nagusia bihurtuko zen eta bere egoerak, hein batean burdin ekoizpena bideratutako bailara bat bere gain hartuz, Errenteriako edota badiatik gertu zeuden biztanleei beraien ogibidea itsasoarekin lotutako jardueretara bideratzea posible egingo luke, dela arrantzara, dela garraio edo merkataritzara. Hala, bailarako familiak lurrarekin eta burdinolekin zerikusia zuten jarduerak izango zituzten bitartean, hiribildukoek itsasoarekin izango lituzkete. XV. mende amaieran, egoera hau erakusten duen dokumenturik badugu, hiribilduko auzotarrak “*no se aprouechan de los dichos términos e montes (...) solamente los que tienen ferrerías, e que todos los más vecinos de la dicha villa biven por la mar e no se aprouechan de los dichos términos*”, aipatzen zenean¹⁴⁴.

Dena den, itsas-jardueratan badian zehar barreiatutako jendeak parte hartzen zuen eta bertan kokatu ziren komunitate ezberdinen arteko hartu-eman oso estua zen. Errenteriako auzotarrak Donibane edo San Pedroko ontzietan edo horko auzotar ziren ontzi-maisuen agindupean engaiatu ziren, baina alderantzizko joera ere eman zen. 1517an, adibidez, Pedro Zubietakoak Pasai Donibanen iloba bat zuela adierazten zuen (bere lehengusinarekin alaba zena) eta gainera, bera, itsas-gizon moduan horko auzotarrekin itsasoan ibilia zela. Donibanen eta San Pedron ahaideak zituen Pedro Agirrekoak, aldiz, hauxe zioen: “*desde veinte años poco más o menos tiempo a esta parte que a mareado por mar en compañía de muchos vecinos del Pasaje de Fuenterrauía, en nauíos de La Rentería, donde este testigo es ueçino*”¹⁴⁵. Azkenik, 1540an, Juan Perez Zubietakoak eta Esteban Alzatekoak Pasai Donibaneko auzotar Migel La Lanakoarekin batera pinaza bat pleitatu zuten, honako helburuarekin: Migelek Ingalaterrarako bidaia egiteko, bertan gari eta artilez kargatzeko, eta kargamentuarekin Errenteriara itzultzeko¹⁴⁶.

Gure auzotarren jarduera lekuak oso ugariak izan ziren. Pasai Donibane eta Donostiaren arteko 1517-1518ko auzi batean badiako biztanleek Kantauri itsasoan dauden Laredo, Santander, Ribadeo, Viveiro, Ferrol, Muxía eta A Coruña portuak eta Cádiz, San Lúcar, Puerto de Santa María eta Málaga bezalako portu andaluzia-

¹⁴³ Egile batzuen arabera, Europako hainbat eskualdetako garapen demografikoa eta ekonomikoa (bereziki merkataritzari dagokiona) ez datoz bat XII. mendetik. Ikus DUTOUR, Th.: *La ciudad medieval. Orígenes y triunfo de la Europa urbana*. Barcelona: Paidós, 2004, 145 orr. Ald. CASADO ALONSO, H.: *El triunfo de mercurio. La presencia castellana en Europa: (siglos XV y XVI)*. Burgos: Cajacirculo, 2003, 21-28 orr.

¹⁴⁴ AGS. RGS. 1497-I, 219 fol.

¹⁴⁵ IRIXOA CORTÉS, I.: *Documentación...*, aip. lan., 87. dok., 100 au., 103 au. eta 128 at.-129 au. folk.

¹⁴⁶ Ibidem, 55 at.-56 at. folk.

rrak ezagutzen zituztela aipatzen zen. 1531n, aldiz, gure badiara Britainia, Frantzia, Ingalaterra eta Portugalgo ontziak porturatzen zirela esaten zen¹⁴⁷.

Hauekin batera, produktu mota ugari iristen zen. 1497an lonjan kobratu behar ziren muga-zergen taulak aipatzen zituenez gain, Donostiako hamarren zaharraren 1488 eta 1511ko muga-zergek ere adibide ugari eskaintzen dizkigute: lehenengoak 60 produktu baino gehiago jasotzen zituen; bigarrenak, berriz, 50 inguru¹⁴⁸. Horien artean ardoa, sagardoa, baba, bihiak, urdin-belar pastela, erretxina, oholak, arraina, mahaspasak, pikuak, gantza, intsentsua, merkurioa, kortxoa, arpillera, ezitia, melaza, Kornuallesko eta Portugalgo sardinak, papera, kotoia edo beira.

Baina batez ere, badia burdin esportazio eta gari eta oihal inportazio puntu zen. Burdina Oarsoaldean nahiz Nafarroan ekoiztutakoa izan zitekeen; azken finean, ez dugu ahaztu behar Erreterriak, Hondarribia eta Donostiarekin batera, Erreinu Zaharreko merkatarienezako portu naturala osatzen zuela eta beraz, guretik nafar produktuei eta, hein txikiago batean, aragoarrei ere irteera ematen zitzaiela, besteak beste artileari. Berdin gertatzen zen badiara iristen ziren arraina, mundruna, oihalak edo larruak bezalako produktu inportatuekin, ez baitzeuden gure zonaldera bakarrik bideratuak; badakigu Ingalaterratik gurera iristen ziren larruak barrukaldean banatzen zirela, Nafarroan edo Aragoi¹⁴⁹.

Merkatari eta garraiolari batzuek urdin-belar pastela, ardoak, arrainak edo babak ontziratzen zituzten bitartean, Mutrikuko merkatariak burdina eta Pasaiara iristen zen erretxina kargatzen zuten beste leku batzuetara eramateko asmoz. Hala, bokalea inportatutako produktuen esportazio gune bihurtzen zen, hau da, banaketa gune.

1463 urtetik Mutrikutik badiara ardo-esportazioan ibilitako Pedro Ibartzukoa mutrikuarra honen erakusle da. Berak aipatzen zuenez:

“mareando por mar (...) solía continuar muchas bezes cada año, tres o quatro años en algunos años [sic] e otras bezes dos bezes por año en el dicho lugar del Pasaje, yendo con sus pinazas cargadas de vino (...), e solía entrar con las dichas mercaderías por el dicho puerto del Pasaje y en todo el dicho tiempo (...) solían husar (...) de descargar los dichos vinos e aua en el dicho lugar del Pasaxe de la parte de Fuenterrauía (...) fasta agora puede auer veinte e quatro años, poco más o menos, tornó a ir com [sic] bino desde la dicha uilla de Mostrico [sic] para el dicho lugar del Pasaxe de la parte de Fuenterrauía (...) y a descargado los dichos uinos en el dicho lugar del Pasaxe con lizenzia que en la dicha uilla de San Sebastián a pedido por

¹⁴⁷ PUA, 1665-4; eta IRIXOA CORTES, I.: *Pasaia...*, aip. lan., 52 orr.

¹⁴⁸ Ald. TELLECHEA IDÍGORAS, J. I.: “El ‘diezmo viejo’ de San Sebastián (1511-1571)”. In: *BEHSS*, 11 (1977), 49-68 orr.; Díez DE SALAZAR, L. M.: “El diezmo viejo y seco, o diezmo de la mar de Castilla (siglos XIII-XVI). (Aportación al estudio de la fiscalidad guipuzcoana)”. In: *BEHSS*, 15 (1981), 244 orr. eta hh. eta 3. eranskin dokumentala (187-314). Ald. IRIXOA CORTÉS, I.: *Documentación...*, 87. dok., 135 at. fol.

¹⁴⁹ GAO-AGG CO MCI 38.

cinco o seis bezes que a ydo (...) Y dixo más heste testigo, que en el dicho tiempo (...) *largó algunas bezes las dichas pinazas en que solía llevar los dichos uinos e yerro en la uilla de La Rentería, e tomada la dicha carga de yerro solían tornar a salir por el dicho puerto del Pasaje para la dicha uilla de Motrico e para la dicha uilla de Onoharra [sic]...*¹⁵⁰.

Gure protagonisten jarduera esparrua, ordea, gipuzkoar hiribilduetatik edo penintsulako kostaldetik haratago joango da. Europako merkatal testuinguruan txertatutako badia baten aurrean gaude eta ondorioz, bertako biztanleak kontinentean zehar ikusteko parada izango dugu, bai Atlantikoan eta baita Mediterraneoan ere.

Horren erakusle argia Errenteriako udalbatza osatzen zuten ofizialek ematen digute, beraien udal-jarduna hainbatetan eten behar izan zutelako bidaiatzen edo itsasoan egoteagatik. Gure garaian adibide ugari izango ditugu horren inguruan. 1527 urtean, Migel Goizuetakoa hamabi nagusiaren hainbat ordezeko izendatuko dira, itsasoan edo bidaiatzen ari zelako; berdin gertatzen da urte berean Martin Arano Hoakoarekin¹⁵¹. 1534ko urtarrilaren 11n, Martin Perez Sarakoa errejidorea bere naoan bidaiatzen ari zen ("*viaje en su nao*") eta urte bereko azaroan, Jeronimo Isastikoak bere udal betebeharrak utzi zituen Flandriarako bidaiara egin behar zuelako¹⁵². Hilabete batzuk geroago, 1535eko urtarrilaren 4an, Onofre Isastikoa izango da bazkaldu ondoren ospatu behar zen udalbatzarrera joango ez dena, bere ontzian joan behar zuelako¹⁵³. Azkenik, 1542an hautatu ziren alkateak, Migel Nobleziakoa eta Arnaot Ierobikoa, antzeko egoeran izan ziren: bata Andaluzian baitzegoen; bestea, aldiz, Ingalaterrara bidaiara egiteko prest¹⁵⁴.

Hain zuzen ere, Ingalaterra izango da badiako eta, ondorioz, Errenteriako merkatalgune garrantzitsuetako bat¹⁵⁵. Horren erakusle, hiribilduko udalbatzaren ekimen bat dugu; izan ere, ingelesek bakarrik ordaindu beharko luketen alkabala mota bat ezartzea adostu zuen. Aplikatzen hasi eta gutxira, hainbat pertsonak beraien kezka agertu zuten neurriak hiribilduko merkatal-jardueran ondorio negatiboak zituelako, ordurako ingeles batzuk Errenteria utzi eta Donostiara joanak baitziren¹⁵⁶.

¹⁵⁰ IRIXOA CORTÉS, I.: *Documentación...*, aip. lan., 87. dok., 153 au. fol.

¹⁵¹ Urtarrila amaieran "ido en veaje" zegoen eta azaroaren 20ean bere ordezeko bat izendatuko da, itsasoan egoteagatik. Martin Arano Hoakoaren ordezkariaren izendapena urriaren 2an egiten da. Ikus EUA, A-1-2, 3. pieza, 9 au., 30 au.-at. eta 36 au.-38 au. folk.

¹⁵² EUA, A-1-4, 8 at. eta 53 au.-55 au. folk.

¹⁵³ *Ibidem*, 59 au. fol.

¹⁵⁴ EUA, A-1-5, 151 at.-152 au. folk.

¹⁵⁵ Behe Erdi Aroko eta Bostehuneko merkatal-bideen inguruan, INCLÁN GIL, E.: "'El dinero de la mar': el comercio de la costa vasca con Europa en los siglos XIV al XVI". In: GARCÍA FERNÁNDEZ, E. (arg.): *Bilbao, Vitoria y San Sebastián: Espacios para mercaderes, clérigos y gobernantes en la Edad Media y en la Modernidad*. Bilbo: EHU-UPV, 2005, 17-78 orr.

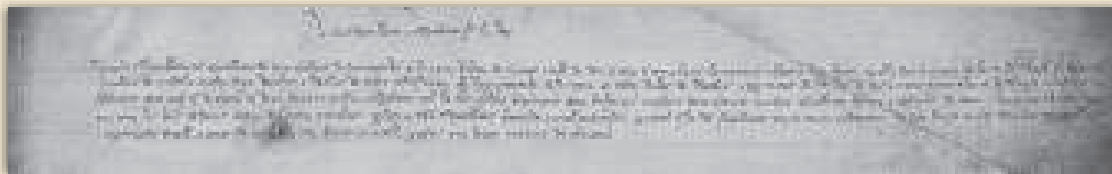
¹⁵⁶ Gertakarirako, ikus DÍEZ DE SALAZAR, L.: *Ferrerías en Guipúzcoa...I*, aip. lan., 327 orr., 701. oharra.

1403: INGELESEN ERASOA, IRUÑEKO MERKATARIAK ZERAMATZAN ERRENTERIAKO ITSASONTZI BATEN AURKA

Gure epe kronologikotik kanpo badago ere, ez dugu Errenteriak eta bere auzotarrek XV. mende hasieran izan zituzten jardueren adibide den aztarna dokumental bikain bat aipatzeko aukera galdu nahi. Batetik, badiaren lotura internazionalak islatzen dituelako; bestetik, Nafarroarekin izan ziren merkatal-harremanen adibide argia delako. Garai honetan, gainera, hartu-eman hauek areagotu ziren, 1401eko abuztuan, Gaztelako Endrike III.ak merkatarri nafarrei, beraien salgaiak itsasoratzeko zein lurreratzeko Oiartzungo eta Errenteriako portuak erabiltzeko eskumena eman zielako.

Oraingoan Gillen Puykoa eta Juan Monrealgoa merkatarri iruindarrei gertatutakoaren lekukotza aurkezten dugu. Biek Villanueva de Oiartzungo Santa Maria ontzian burdina eta erregaliza kargatu zituzten besteak beste, edo dokumentuak dioten bezala: “*ils auoient affrette une barge apelle Semte Maria, de la Ville Nebe de Wyarson, roialme de Castille*”. Hala xe irakurri daiteke handitu dugun testu zatian.

Londresko *Public Record Office* artxiboan gordetzen den dokumentua, Puyk 1403ko uztailaren 3an Ingalaterrako erregeari luzatutako eskaera da, ontzia eta salgaiak berreskuratu nahian. Dirudenez, Flandriako Sluis hirira zihoazenean, ekainaren 19an William Fynne eta Stephen Brown izenekoek atzeman egin zituzten, ontzia Boulougne eta Calaisera eramanez eta bertan salgaiak lurreratuz.

“Suplie (...) humblement Guilliam de Puy, merchant de Pampylon, pour ly et pur Johan de Mount Reall, du dite citte, que come la, on ils auoient affrettee...”

“...vne varge apelle Semte Marie, de la Ville Nebe de Wyarson...”
(PRO SC 8/228/11438)

Harreman hau agerian uzten duten datu goiztiarrak baditugu ere, Ingalaterra eta Gipuzkoaren arteko merkatal-loturak, euskal eta britainiarren arteko merkataritzak 1450-1540 garaian izan zuen gorakadarekin areagotu egin ziren¹⁵⁷. Ezaguna da Bristolgo oihal merkatuaren zati handi batek penintsulako erreinuak zituela bere bezero nagusi; 1485 eta 1518 artean, adibidez, hango ekoizpenaren %70a Gaztela eta Aragoiko koroetara bidali zen¹⁵⁸. Ordura arte gaztelar eta frantziar monarkek mantendu zuten adiskidetze politikak ingeles eta euskaldunen artean istilu ugari sortu zituen, bi aldeen artean sinatutako hitzarmenek ondo azaltzen duten bezala. Gaztela eta Ingalaterraren harremanak geroago baretu baziren ere, tentsioak XV. mendeko bigarren erdialdean nabariak izango dira, baina ez dira bi aldeen artean zeuden merkatal erlazioak gutxitu edo moteltzeko gai izango.

Esan bezala, ingeles eta gipuzkoarren arteko harremanen adibide nabaria XV. mendearen bigarren erdialdean hitzartu zituzten akordioetan dugu. Bi dira azpimarratzekoak: batetik, 1467ko uztailean Ingalaterraren eta Gaztelaren artean sinatu zen Westminstergo Ituna. Honek merkataritza librea baimendu zuen eta bi koroen meneko ziren itsasgizonek pairatutako lapurreta eta erasoen kalteordaina ezartzen zuen. Bestetik, Gipuzkoarentzako adierazgarriagoa dena, 1481ean Probintziak berak eta Ingalaterrako erregeak sinatutako akordioa dugu. Honen bidez, 10 urtez bi aldeen arteko merkataritza bermatzen zen, marka-letrak debekaturik. Azkenik, merkataritza honen arintasunaren erakusle, Errege Katolikoen 1504ko pribilegioa dugu; mesede honi esker, galarazitako produktuak ezik, ingelesek beste edozein salgai esportatzeko askatatsuna izango zuten, ontzi gaztelar (eta bereziki euskaldun) nahiz ingeles bidez egingo zena¹⁵⁹.

Probintzia Ekialdeko (Hondarribia, Pasaia, Errenteria eta Donostia) ontziak Ingalaterran ikusteko, 70eko hamarkadak hainbat berri ematen dizkigu. Errenteriar dagokionez, 1471n bi itsasontzi ditugu, 1474-1475 artean bat eta 1485-1486 bitartean hiru; hauez gain, bertan izan ziren ontzi pasaitarrak ezin ditugu ahaztu, ziur ez badakigu ere, gure auzotarrak horien eskifaien parte izango zirelako¹⁶⁰.

¹⁵⁷ INCLÁN GIL, E., aip. lan., 63 orr.

¹⁵⁸ IRIXOA CORTÉS, I.: *Pasaia...*, aip. lan., 47-49 eta 52 orr.

¹⁵⁹ ARIZAGA BOLUMBURU, B.: "La actividad comercial...", aip. lan., 40 orr. 1481eko itunerako, BAZÁN DÍAZ, I.: "Degollaron a todos los dichos treynta e tres yngleses e asy degollados dis que los lançaron en la mar". Las hermandades vascas y la lucha contra la piratería en la Baja Edad Media". In: *Itsas Memoria*, 5 (2006), 69-93 orr., bereziki 4. eranskin dokumentala.

¹⁶⁰ CHILDS, W. R.: "Commercial relations between the Basque Provinces and England in the Later Middle Ages, c. 1200-c. 1500". In: *Itsas Memoria*, 4 (2003), 58 orr. (55-64) eta IDEM: "El Consulado del Mar, los mercaderes de Burgos e Inglaterra". In: *Actas del V Centenario del Consulado de Burgos (1494-1994). Tomo 1: Apertura del centenario (21 de Julio de 1994) y Simposio Internacional, "El Consulado de Burgos" (28, 29 y 30 de Septiembre de 1994)*. Burgos: Diputación Provincial de Burgos, 1995, 351-420 orr.

Garai honetako errenteriarren artean aipagarriena Martin Igeldokoa maisua dugu, merkatal-jarduera 1463 eta 1493 artean mantendu zuena¹⁶¹.

Berarekin batera beste bi nabarmenduko dira: Pedro Idiazabalgoa eta Juan Migelez Arranomendikoa. 1471tik aurrera, Bristolgo nahiz hemendik gertu dagoen Taunton hiriko merkatarien garraiolari lanetan ikus ditzakegu. Arranomendi Ingalaterran hil zela uste dugu, bertan hainbat auzien inguruko kudeaketak egiten ari zelarik¹⁶². Idiazabali dagokionez, badakigu William Midwayri hainbat oihal hartu zizkiola, ordainetan 4 burdin upel eman behar zizkiolarik; horrez gain, 1496an Londresen ageri zaigu¹⁶³.

Beste adibide garrantzitsu bat ontzi-maisu Juanto Perez Goizuetakoa dugu. 1485eko martxoan testamentua egiterakoan bi zor besterik ez zituen aipatzen, biak burdin eta oihalekin zerikusia zutenak; biak, baina, oso adierazgarriak dira, Bristolgo auzotarrekin baitzituen: bata Thomas Harper merkatariaekin eta bestea, aldiz, Aymont Estoc izenekoarekin¹⁶⁴. Azkenik, lotura honen adibide bat 1503an dugu. Orduan, Bristolgo merkataria zen Aymont Minotek eta gure auzotar Lope Gartzia Isastikoak konpromiso bat hitzartu zuten, Bristolgo auzotar Laurence Aultonek Isastiri ordaintzea hitz eman zuen diruari buruzkoa¹⁶⁵.

Hala, denborarekin bi aldeen arteko negozioak sortuko dira. Adibide bat John Esterfieldekin ematen digu. Gutxienez 1480tik Gaztelara larru esportazioarekin lotutako merkataria honek, urte horietan Juanto Perez Goizuetakoa eta Maria Martin Sarastikoa senar-emazteek eraikitako naoaren zati baten jabe zen; ontzi horretan ere, Hondarribiko probestu Juan Santxez Benesakoak partaidetza zuen. Beste adibide bat William Woseley merkataria dugu. 1527 eta 1531 artean bere alargun eta oinordekoek Errenteriako udalbatzari ordainketa bat eskatu zioten, honek Williamekin hainbat burdin kopururen inguruan hartu zuen obligazioa zela eta. Ditugun datuen arabera, Woseley XV. mendetik Bordeleko ardoarekin merkataritzan ibili zen eta 1503an, berriz, Hondarribian dugu, oihal esportazioari loturik¹⁶⁶.

Merkataria, faktore eta garraiolari atzerritarrekin izandako harreman onek, batzue-

¹⁶¹ CHILDS, W. R.: "Commercial relations...", aip. lan., 59 orr.; IDEM: "El Consulado del Mar...", aip. lan., 382 eta 405 orr.; eta IDEM: *Anglo-Castilian Trade in the later Middle Ages*. Manchester: Manchester University Press, 1978, 227 orr. Datu gehiagorako, ikus FERREIRA PRIEGUE, E. M.^a: *Galicia en el comercio marítimo medieval*. A Coruña: Fundación "Pedro Barrie de la Maza"-Universidad de Santiago, 1988, 501 orr., 32. oharra.

¹⁶² Hala adierazten da ARChV. Reales Ejecutorias, 245-41, 3 au. folioan. Ikus baita, AGS. RGS. 1493-VI, 281 fol.

¹⁶³ ARChV. Reales Ejecutorias, 195-47 eta AGS. RGS. 1493-VIII, 147 fol.

¹⁶⁴ ARChV. Pleitos Civiles. Quevedo, Fenecidos, 2732-1, 7 at. fol.

¹⁶⁵ GPAH-AHPG 3/285, 6 au. fol.

¹⁶⁶ Ibidem, 14 au. fol.

**Severn ibaiko estua-
ria eta Bristolgo
kanala 1595 inguruan.**

Inglaterra hiri hau izango da, ez bairik gabe, Errenteriako auzotarren merkataritza-helmuga nagusienetakoa (British Library. Irudiaren iturria: www.europeana.com).

tan arlo horretan aritzen ziren Errenteriako auzotarrei eragozpenak sortu zizkieten, jarduerak era egokian ezin jorratuz. 1527ko azaroan, Onofre Isastikoak, zeinak esanguratsuki bere naoa Bristolera bidaiatzeko pleitatua zuen, kexua aurkezten zuen udalbatzaren aurrean. Hiribilduko lonjan burdina erosteko adina diru bazuen ere, ezin zuen hori egin Migel Zurubizkoa lonjariak honakoa egiten zuelako: “*compra el fierro que viene a la lonja para no vezinos de la dicha villa*”¹⁶⁷.

Baina Bristol eta Errenteriaren arteko lotura estuak adierazten dituen adibide ezin hobe 1540ko martxoaren 17ko aktan islatua dugu. Orduan, bi hiribilduen arteko hartu-emanak senidetasun moduan definitzen ziren:

“Platicado el regimiento con el señor Juan Oynter, mercader inglés, de cómo el conçejo de esta villa e los d’ella hasta agora han tenido mucha amistad e hermandad con los señores de la villa de Bristol, e cómo el año proximo pasado, para ayuda de los gastos de los cayes e canales nuevos que este conçejo ha fecho avían puesto, que pagasen çiertos maravedís de alcabala e que porque no poner cosa nueva el dicho conçejo ha quitado aquello e les hazen libres de todo ello como avían seydo en los años pasados, e qu’el dicho Juan Oynter les hiziese relación d’ello a los dichos señores de Bristol e a los que más quisiere. E qu’él, sy quisiere el dicho Juan Oynter, al tiempo que partiere lleve una carta sellada con el sello d’esta villa para que vean la voluntad d’esta villa para que dure la dicha hermandad e amistad con los dichos señores de Bristol e lo mismo será para con todos los mercaderes yngleses. E el dicho Juan Oynter dixo qu’él les haría relación e pidió la dicha carta para lo que dicho es e los dichos señores mandaron dar”¹⁶⁸.

Zalantzarik gabe, Bristol zen Pasaiako badiak Inglaterrarekin zuen lotura estua-

¹⁶⁷ EUA, A-1-2, 3. pieza, 35 au.-36 au. folk.

¹⁶⁸ EUA, A-1-5, 35 au.-36 at. folk.

ren erakusle nagusia, baina ez, ordea, bakarra. Baditugu hainbat datu Plymouth eta Londres ere gure biztanleen jo muga zirela adierazten dutenak. 1550ean Juanes Mendizabalgoa tolosarraren eta Gregorio Akordakoa errenteriarraren arteko auzi bat izan zen, lehengoak bigarrenari eginiko mailegu bati buruzkoa. Mailegua, biak Londresen zeudenean egin omen zen; hau dela eta, auzian agertzen diren lekukoek Ingalaterrari buruzko hainbat ekarpen egiten dituzte. Pedro Sableokoak 1530etik Ingalaterrara hainbat bidaiak egin zituela zioen, negozioak Londres, Bristol eta beste hainbat lekutan hitzartuz. Martin Berrobikoak eta Migel San Estebangoak ere, antzeko adierazpenak egin zituzten¹⁶⁹.

Ingalaterrako oihalak ez ziren handik ekarritako produktu bakarra. Bristoldik bertatik alea ere ekartzen zen, Juanes Zubietakoa ontzi-maisuak 1529an adierazten zuen bezala¹⁷⁰. Halaber, gure auzotarrek han larruak erosi zituzten eta gero, Errenteriara iristerakoan, barrukaldean banatu zituzten. 1527an, Martin Ezkurrakoak Gillen Lezokoari eta hainbat ingelesei larru kargamentua erosi zien, hau Nafarroan eta Aragoian banatzeko asmoarekin; eta hala egin zuen, Iruñean, bertako hainbat zapatariei saldu baitzien¹⁷¹.

Datuek Ingalaterrarekin harreman estu bat izango dela adierazten badute ere, ez da gure auzotarren norako bakarra izango. Errenteriako ontziak, edo bere auzotarrak eskifaia moduan parte hartzen zutenak, helmuga zuten lekuetan ere pleitatzen ziren. Alegia, behin hara iritsita, garraiatzen zuten salgaien lurreratzeak eta bertan egin zituzten egonaldiek beste merkatari edo faktoreekin harremanetan jartzeko aukera eman zien. Hala, hauek ere kontratatu egingo zituzten beste hainbat lekutara joateko: flandriar, frantziar, andaluziar eta portugaldar hirietara, besteak beste. Bestalde, bidaiak berdinak hainbat jardueratan aritzeko aukera ematen zuen, Martin Santxez Villaviciosakoa donibandarrak 1536an aipatzen zuen bezala: Irlandako arrantzura bidaiak, Arroxelan geldialdia egin zuen gatzaz hornitzeko eta bide batez, bertan, merkatari nafar bati zuzendutako produktuak deskargatu zituen¹⁷².

Kasu hauetan ere, badiako populazio gune ezberdinetako biztanleen artean zegoen harreman estua kontuan hartu behar dugu. Hala, komunitate ezberdinetako auzotarrek ontzia, eskifaia, produktuak eta helmugak partekatzen zituzten. Horietako adibide bat Juan Goizuetakoak ematen digu, 1506 urtean Irlandako arrantzura Anton Ituraingoa pasaitarraren karabelan joan baitzen¹⁷³.

¹⁶⁹ GAO-AGG CO MEJ 31. Plymouthi buruz, ikus ARChV. Pleitos Civiles. Quevedo, Fenecidos, 2732-1, 120 au. fol.

¹⁷⁰ EUA, A-1-2, 4. pieza, 30 au.-31 at. folk.

¹⁷¹ GAO-AGG CO MCI 38.

¹⁷² IRIXOA CORTÉS, I.: *Pasaia...*, aip. lan., 52 orr.

¹⁷³ ARChV. Civiles. Quevedo, Fenecidos, 2732-1, 24 at. fol.

Badakigu gure auzotarrak Irlandan arrantzuan ibili zirela eta halaber, Flandrian eta Britainian ere izan zirela; baina, harrigarria bada ere, azken bi herrialde horien inguruan badiak eman ditzakeen daturik azpimarragarrienak Pasaia aldetik datoz, ez Erreteriarik: Martin Trintxerrekoa, adibidez, 1534an Sluis eta Arnemuidenera joango da eta Amberesen hilko da 1535 inguruan; aipagarriena, gure kronologia-tik haratago badoa ere, Pedro Igeldo merkataria sanpedrotarraren kasua dugu, Amberes izan baitzuen bizileku 1570a baino lehen¹⁷⁴.

Gure protagonistei dagokienez, badakigu 1485 urtea baino lehen Juanto Perez Goizuetakoa Flandriara joan zela eta Bordele eta Arroxelako pertsonekin hainbat obligazio hartu zituela¹⁷⁵. Bestalde, Martin Aiakoa Cádizetik Flandriarako bidaiaria egin zuen 1537a baino lehen eta handik bi urtera, 1539an, Martin Perez Sarakoa eta Esteban Herediakoa bertan zeuden¹⁷⁶. Halaber, Juan Granadakoa Arnemuidenten egon zen 1501ean¹⁷⁷ eta hiri berdinean porturatu ziren Erreteriarako hainbat auzotar 1529an, Juan Martinez Gabiriakoak Sabad Isasakoa iraindu eta hiltzen saiatu zenean¹⁷⁸. Azkenik, badakigu XV. mende amaieran Sebastian Isastik Arrozelara hainbat produktu eramane zituela, tartean, sardinak¹⁷⁹.

Atlantiar isurialdeak merkatal jardueratan nagusitasuna izango badu ere, gure auzotarrek ez zituzten beste gune batzuk alboratu. Datuak urriagoak dira, baina Andaluzian eta Mediterraneoan ikusteko aukera eskainiko digute. Granadako konkistak aukera berri bat emango du zonalde horietan negozioak egiteko, Koroak hainbat euskal hiribilduri Andaluziatik beraien hornidurarako beharrezkoa zuten garia ateratzeko baimenak eman baitzituen eta honek kontaktuen areagotzea ekarri zuelako. Erreteria ez da salbuespena izango eta 1503an, adibidez, Andaluziatik eta Granadako erreinutik garia ateratzeko baimena lortu zuen, Sevillatik eta bere lurretik izan ezik¹⁸⁰. Ale merkaturik nagusienak Frantziak, Britainiak eta Ingalaterrak osatuko dituzte, baina frantziarrek sustatutako prezioen egoera eta gaztelar Koroaren dinamika

¹⁷⁴ IRIXOA, CORTÉS, I.: *Pasaia...*, aip. lan., 55-57 orr. Alabaina, ez genuke ahaztu behar Erreteria eta Flandriaren arteko lotura islatzen duen XVI. mende hasierako adibide bikaina ere badugula, elizako errataula, hain zuzen ere. Ainhoa Rodríguez Lópezen ustetan, 1505-1510ean Flandrian egindako eta kronologia berean handik ekarritako errataula da. Ikus RODRÍGUEZ LÓPEZ, A.: "La técnica pictórica en relieve del brocado aplicado en el tríptico de la Asunción Coronación de la Virgen de Rentería". In: *Bilduma*, 23 (2010), 87-17 orr. Gure ustetan, baliteke etorrera Erreteriararen independentzia erlijiosoarekin zerikusia izatea, eta beraz, 1515 urte inguruan kokatu beharko genuke.

¹⁷⁵ ARChV. Pleitos Civiles. Quevedo, Fenecidos, 2732-1, 27 at. fol.

¹⁷⁶ GAO-AGG CO 57 eta ARChV. Pleitos Civiles. Pérez Alonso, Fenecidos, 1681-2, 90 at. fol.

¹⁷⁷ ARChV. Pleitos Civiles. Pérez Alonso, Fenecidos, 1668-4, 90 au. fol.

¹⁷⁸ Kereila kriminalerako, ikus GPAH-AHPG 3/910, 129 au.-131 at. folk.

¹⁷⁹ OUA, C-4-3-2, 160 au. fol.

¹⁸⁰ AGS. CC. Pueblos. Legajo 16-1, 45.

internazionalak, merkatu ezberdinak irekiko ditu, andaluziarra eta Ipar Afrikakoa kasu; hala, Hondarribia eta San Pedroko auzotarrak bertara joango dira¹⁸¹.

Euskal ale beharrei europako hainbat herrialdeetako merkatariek zituztenak batuko zaizkie. Westminstergo Itunak (1467), Mendebaldeko Andaluziaren eta Flandria eta Ingalaterraren arteko merkataritza sustatuko du, Pasaiako badiako helmuga nagusia eta Penintsula hegoaldea lotuz. Ingelesen eta Sevillaren arteko harremanetan gipuzkoarrek garraiolari papera beteko dute, nahiz eta Deba eta Urola arroek lehentasuna izango duten Gipuzkoa ekialdekoen aurrean¹⁸².

XV. menderako, Errenteriako auzotarren agerpena Andaluziako kostaldean datu zuzenekin dokumentatua dugu. Kasurik aipagarriena baina, kortsariotza eta itsas lapurreta jardurei lotua dago. Juan Granadakoa, “Zaharra”, zonalde horretan izan ziren hainbat erasoen protagonista izango da, Errege Katolikoen kapitain jardunaren osagarri bikaina bihurtuko dituelarik¹⁸³. Gure ustetan jarduera hauek testuinguru militarrekin lotu behar dira; izan ere, 1481ean turkiarren Rodasko setioa altxatzeko antolatu zen ontziteria ez zen aurrera atera eta hori dela eta, hainbat itsasontzi, Granadako Gerra bitartean Itsasertza zaintzeari ekin zioten, itsas lapurreta ekintzak eginez¹⁸⁴.

Juanen eta beranduago jorratuko dugun bere izen bereko semearen inguruko informazioez gain, Errenteriako biztanleek Hegoaldean egingo dituzten agerpenek XVI. mendeko lehen erdialdearen hamaieran izango dute protagonismo berezia. Adibiderik esanguratsuena Martin Granadakoan dugu, bere 1540ko irailean egin zuen testamentuan; izan ere, hau Sevillako Santa Maria kolazioan zegoela egin zuen eta, gainera, Portugalekiko loturak islatzen ditu¹⁸⁵. Bestalde, nahiko esanguratsua da Martinen arreba Maria Martin Granadakoa Bergarako zenbaki-eskribau zen Juan Gartzia Eginokoarekin ezkontzea; hau Egino-Malleakoen ahaide zuzena zen, alegia, Andaluzian interesak zituen merkatarri bergararren leinu garrantzitsu batena. Juan Gartziak berak Malagan ondasunak zituen, eta baliteke hau izatea Martin inguru horietan egotearen arrazoia¹⁸⁶.

¹⁸¹ RONQUILLO RUBIO, M.: *Los vascos en Sevilla y su tierra durante los siglos XIII, XIV y XV. Fundamentos de su éxito y permanencia*. Bilbo: Bizkaiako Foru Aldundia, 2004, 99-100 orr. 1476ean, Gipuzkoak 1.000 kahize ateratzeko baimena lortu zuen, 600 garizkoak eta 400 garagarrezkoak. Guztiak Hondarribiko probestu zen Juan Santxez Benesakoak atera zituen. Bi urte beranduago, 1478an, auzotar partikularrek aterako dute alea, tartean Anton Escalantekoa eta Domingo Quexokoa pasaitarrek.

¹⁸² *Ibidem*, 213 orr. eta hh.

¹⁸³ Gertakari hauen laburpenerako, ikus AGUIRRE SORONDO, A.: “Juan de Granada, corsario de Rentería”. In: *Oarso* (2007), 117-118 orr.

¹⁸⁴ FERREIRA PRIEGUE, E., M.^a, aip. lan., 772 orr.

¹⁸⁵ ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 68-6.

¹⁸⁶ OLIVERI KORTA, O.: *Mujer, casa y estamento en la Gipuzkoa del siglo XVI*. Donostia: GFA, 2009, bereziki 150, 191, 207-208 eta 446 orr.

Gregorio Akordakoa Andaluziarekiko harremanaren beste adibide bat dugu. 1538an, auzi baten apelazioan aurkezteko deia egin zitzaion. Dirudenez, berak eta Indietara 1537an joan zen Blasco Nuñez Vela jenerala buru zuen armadako beste ontzi-maisuek, erregeari soldata eta pleitatzeen inguruan zor zitzaienaren ordainketa eskatu zioten. Dokumentazio honetan, gainera, Akordari Sevillako auzotar bezala egiten zitzaion aipamena¹⁸⁷.

Erdi Aroko beste ekonomia-esparru nagusiari dagokionez, Mediterraneoari alegia, merkataritzarekin lotutako lanen inguruan informazioa urriagoa da. Litekeena da arlo horretan gure auzotarrek duten jarduera nagusia, bai behintzat Irizar edo La Renteria bezalako abizen garrantzitsuen kasuan, turkiarren eta itsaslapur berebereen aurkako borroketan jarri behar izatea, halako ekintzek ohorea, izena eta irabazi materialak emango baitzizkiete. Dena den, jarduera militarrek merkataritza eta garraioarekin uztartu zituztelaren datuak ere baditugu.

Andaluziaren kasuan bezala, XV. mendearen amaieran Mediterraneoarekiko harremanen uztartzean, zonalde hau Ingalaterrarekin kontaktuan jartzen zuten merkatal-bideek berebiziko garrantzia izango dute¹⁸⁸. Gure auzotarrek merkataritari ingelesen edo Irletan interesak zituztenen garraiolari gisa arituko dira, aurretik beraiekin zituzten lotura estuak aprobetxatuz. Errenteriako auzotar Migel Urdinolakoak, adibidez, Valentzian bizi ziren hainbat merkataritari italiarren salgaiak (almendrak eta ardoa, besteak beste), Londres eta Bristolera eramane zituen¹⁸⁹. Beraz gain, lehenago aipatu dugun Martin Igeldokoa ere inguru hauetan arituko da.

Dena den, nahiz eta Valentzia zein Kataluniako kostaldea Ingalaterra edo Flandriaren eta Mediterraneoaren arteko bideen testuinguruan egin, zonalde honetan kantauriar merkatarien pleitatzaille moduan ere arituko dira: 1475ean, aipatutako Igeldok bi merkataritari galiziarrek eman zioten arrainaz kargatu zuen bere naoa, Turiako hirira joateko asmoz¹⁹⁰. Halaber, badakigu 1524an Juan Lopez Isastikoak Valentzia edo Mallorcara hainbat ahalorde bidaltzeko asmoa zuela, hainbat pertsonak zor zioten dirua biltzeko asmoz¹⁹¹.

Italiari dagokionez, datuak ez dira oso ugariak eta turkiarren eta XVI. mende hasieran areagotu ziren Italiako Gerren testuinguruan kokatu behar dira. Alabaina,

¹⁸⁷ AGI. Patronato, 277. sorta, 4. zbkia., r. 268; eta AGI. Justicia, 826. sorta, 2. zbkia., r 2, 1.go pieza. Auzian Nikolas Lezokoak eta Juan Eborakoak ere parte hartzen dute, ziurrenik Pasai Donibaneko auzotarrak direnak.

¹⁸⁸ INCLÁN GIL, E., aip. lan., 66-68 eta 70-76 orr.

¹⁸⁹ HINOJOSA MONTALVO, J.: "Intercambios y relaciones entre Valencia y las ciudades marítimas del norte europeo". In: REGLERO DE LA FUENTE, C. M. (koord.): *Poder y sociedad en la Baja Edad Media hispánica. Estudios en homenaje al profesor Luis Vicente Díaz Martín, tomo 2*. Valladolid: Universidad de Valladolid, 2002, 997 orr. (993-1005).

¹⁹⁰ FERREIRA PRIEGUE, E. M.^a, aip. lan., 512 orr., 96. oharra.

¹⁹¹ EUA, A-1-2, 2. pieza, 33 au. fol.

merkatal-jarduerek beraien lekua izango dute. Martin Irizarkoak 1522an testamentua egin zuenean, udalbatzak berarekin zituen zorren artean Erroman igaro zituen lau hilabeteetan izan zituen gastuak, ziurrenik eliz arloarekin erlazonatutakoak, aipatzen zituen. Baina horrez gain, denbora tarte horretan Napolin ere egon zela adierazten zuen, eta ez udalbatzarentzat lanean, aitzitik, “por otros negoçios particulares” baizik¹⁹². Juan Martinez Arizabalokoa, aldiz, Juan Aldabekoaren naoan zihoala, 1527an Siziliako Agrigento hirian porturatu zela badakigu, Aldabek bertan testamentua egin zuenean lekuko gisa aritu baitzen¹⁹³.

Italialdeko adibide nabarmen bat Gregorio La Renteriakoak eta 1530ean egin zuen bidaiak ematen digu. Urte horretan Mesinako portura iritsi zen, ontzian zera-man burdina lurreratuz. Kargamentua utzi ondoren, Sardiniako Aglientu herrira joan zen, naoa gariz kargatuz; handik Veneziarako bidaia egin zuen, alea utziz, ontzientzako oholtza eta zuhaitzak hartuz eta Mesinara itzuliz. Azkenik, salgaiak hemen lehorreratu ondoren, Andrea d’Oria militar garrantzitsuak ontzia bahituran hartu zuen, antolatu zen kortsario-kanpainarako behar zuelako¹⁹⁴.

Aurreko adibidea baina, txiki gelditzen da Juan Granadakoa “Gazteak”, eskaintzen digun informazioarekin. Bera da merkataritza norakoen sintesi bikaina. XV. mende amaiera eta XVI. mende hasiera artean hainbat bidaia egin zituen: Flandriatik Bartzelonara eta Siziliara joan zen; hemendik, gariz kargatuta, Oran eta Berberiarra joan zen, ondoren Andaluziara bidaiatuz eta itsasaldia Ingalaterran amaituz¹⁹⁵. Bere joan-etorrien zuzeneko pasarte bat Murgiako auzotar Diego Alkizakoaren lekukotzagatik dakigu, hiru urte eman baitzituen Granadarekin bidaiatzen. Hona zer zioen:

“El dicho Juan de Granada hizo con la dicha nao algunos buenos viajes, espeçialmente los viajes siguientes, conviene a saber:

Del Andaluzía a Yrlanda e dende a Cáliz; e dende fue a Vélez-Málaga a cargar de pasas y dende fue a Flandes. Y de Flandes fue cargado de trigo a Varçelona y dende fue a Mobindro y ende se cargó de vinos y fue a Palermo cargado de vinos. Y en la dicha Palermo se cargó de trigo y fueron a Túnez.

Fueron con la dicha nao cargados de moras a Eljer y ende se cargó de trigo la dicha nao y fueron con el dicho trigo a Túnez y lo descargaron. Y dende se fueron con la dicha nao a Tranpana, que es en Çeçilia, y ende cargaron de trigo la dicha nao otra vez y fueron con el dicho trigo a Saona, donde descargaron el dicho trigo y ende salió este testigo de la dicha nao y se vino a la tierra”¹⁹⁶.

¹⁹² GPAH-AHPG 3/293, 1 au.-2 at. folk.

¹⁹³ Testamentua GPAH-AHPG 3/305, fols. 118 au.-119 at. folioetan.

¹⁹⁴ ARChV. Pleitos Civiles. Zarandona y Walls, Olvidados, 467-2, 89 au. fol.

¹⁹⁵ ARChV. Pleitos Civiles. Pérez Alonso, Fenecidos, 1668-4, 55 at.-56 au. eta 70 au. folk.

¹⁹⁶ Ibidem, 85 at. fol. Mobindro, Tranpana eta Saonako herriak Valentziako Sagunto (XIX. mendera arte Murviedro bezala ezaguna zena) eta Italiako Trapani eta Savona dira. Alkizak berak aipatzen zuen Irlandatik Cádizerako kargamentua larruek osatzen zutela. Halaber, dokumentazioak aipatzen du Oran eta Berberian egon ondoren Andaluziara joan zirela eta bidaia Ingalaterran amaitu zutela.

Azkenik, Indiei eta Ternuari so egin behar diegu. Egia bada XVI. mendearen erdialdera hurbiltzen goazen heinean beraien garrantzia geroz eta nabarmenagoa dela, oraindik 40ko hamarkadan atlantiar ardatzak, Bristol-Flandriatik Cádizera joaten denak, gure badiako auzotarren merkataritza eta garraio jardueratan berebiziko garrantzia izaten jarraituko du. Alegia, Erdi Aroan finkatu ziren bideak indarrean zeudela ikus daiteke. Horren erakusle Migel Arizabalokoak 1547 eta 1554 artean egindako bidaiak ditugu. Horietako bat bale-ehizara eta beste bat Ternuara egin bazituen ere, XV. mendean ikus ditzakegun helmugak gehiago izan ziren: besteak beste, bi bidaia Flandriara, beste bi Ingalaterrara eta Bristolera, bidaia bana Arroxe-lara, Galiziara eta Cádizera, eta azkenik, itsa-armadan egindako bi bidaia¹⁹⁷.

GENOA 1704 urtean. Domingo Zurubizkoa bezalako Errenteriako auzotarrek ere, hiri hau ezagutu zuten.

MORTIER, Pieter (1661-1711): "Stadsprofiel van Genoa". In: *Nouveau Theatre d'Italie*. Amsterdam, 1704. (Iturria: www.geheugenvannederland.nl).

Itsas-merkataritzak ondorengo paragrafoetan landuko dugun lehorrekoarekin alderatuta izan zuen nagusitasunak, hainbat arrazoi zituen. Horien artean nahiko arrunta den bat dugu; itsasoan arrisku gehiago baziren ere, etekinak handiagoak izateko aukera baitzegoen. Eta gure protagonistek hori buruan zuten:

“diçen que los que tratan con hierro y mercadurías acostumbran a ganar syete por çiento comúnmente por año, con los maravedís que así traen en el dicho trato, y estos ganan hordinariamente entre los tratantes que tratan por tierra, avnque por mar ay otras ganancias mayores con su riesgo”¹⁹⁸.

¹⁹⁷ GAO-AGG CO MEJ 44.

¹⁹⁸ ARChV. Pleitos Civiles. Quevedo, Fenecidos, 2732-1, 216 at. fol.

Horregatik, negozio hauetan inbertsio handiak behar ziren eta, jakina, auzotar ezberdinen arteko laguntza ere beharrezkoa zen: armadoreak, ontzi-maisuak, pilotuak, marinela, merkatariak eta abar. Pixkanaka lanean oinarritutako hartu-eman hauek familiartekoak izatera pasako dira eta ondorioz, familia politikoen kideak negozio berean ikusteko aukera izango dugu, beraien ondorengoan lotura bultzatuko duen faktore bat izango delarik.

Ahaideen arteko laguntza oso ohikoa izango da, bereziki salgaiak bide ezberdinetan zeuden hirietara zuzentzen baziren. Irizartarrek, adibidez, gerra garaian egindako ekintza gogoangarriek emango dizkieten ohore eta sariekin batera, merkataritza eta garraioarekin zerikusi handia zuten Zurubiz eta Darieta bezalako abizenekin zituzten loturak aprobetxatuko dituzte esparru horretan aurrera egiteko. Hala, Atlantikoan (Bordelen, Ingalaterran edo Lisboan) zein Mediterraneoan zehar (Mallorcan, Andaluzian, Genoan, Valentzian) salgaiez beteriko ontziak gidatu zituzten. Maria Martin Irizarkoa eta Migel Zurubizkoa senar-emazteek zuten nao batean, beraien seme Domingo maisu bezala egon zela badakigu. Eta honek Levante eta Italia aldean bidaiatzen zuen bitartean, Donostiako ontzioletan eraiki zuen karabela bat bere koinatu Juan Perez Darietakoaren esku geratu zen, azken honek Bordele, Lisboa eta Londresera bidaiatu zuelarik¹⁹⁹.

Martin eta Pedro La Renteriakoa anaiek ere ontziak jabetzan zituzten²⁰⁰; lehenengoak gainera, bere kodiziloan hiru galeoi utzi zituen. Eta azken datu honek oso ongi islatzen du negozioetan familiak zuen garrantzia; Martinen seme Juan Perez eta Gregorio, hiru galeoi horietako biren pilotu izan baitziren eta bestea Juan Amasakoaren eskutan gelditu baitzen. Aipatu behar dugu gainera, Amasaren izen bereko semea La Renteriakoaren birbiloba andre Maria Lopez Elduaiengoaren senarra izan zela²⁰¹.

Batzuetan, berriz, ontzi baten eraikuntza amortizatzeko, honen zati bat eskuratu zezaketen pertsonak bilatzen ziren. Hori da Juanto Perez Goizuetakoaren eta bere Elisabet ontziaren kasua, non beste hiribildu eta herrialdeetako pertsonen parte hartzea ikus dezakegun. Izan ere, ontziko zati batzuen jabe Hondarribiko probestu Juan Santxez Benesakoa eta Oiartzungo auzotar Juan Mirandakoa izan ziren eta, ondoren, azken honen zatia John Esterfield merkatari ingelesak lortu zuen²⁰².

Lotura hauek Errenteriako auzotarrak jo mugan zituzten populazio-guneetara iristen ziren, non, askotan, komunitate bereko (hiribildu, herri, probintzia zein

¹⁹⁹ GAO-AGG, CO MCI 30 eta 74.

²⁰⁰ EUA, A-1-2, 2. pieza, 32 at. fol.

²⁰¹ ARChV. Pleitos Civiles. Zarandona y Walls, Olvidados, 467-2.

²⁰² ARChV. Pleitos Civiles. Quevedo, Fenecidos, 2732-1, 48 au. fol.

erreinu) hainbat pertsona aurretik ezarriak zeuden. Ondorioz, urrun bizitzeak ere, atzerriko leku jakin batean zeuden jatorri bereko kideen artean harremanak estutzeko eta elkarren artean hainbat negozio egiteko aukera ematen zuen. Hala, 1543an, Juanes Nobleziakoak Juan Lopez Isastikoarena zen ontzietako baten erdia erosi zuen Cádizen; Isastik Erretereriako auzotar zen Julian Goizuetakoarekin erdi bana zuen Santa Maria ontzia, hain zuzen ere²⁰³.

Erreterian ematen ziren salgaien merkataritza eta garraioari lotutako jarduerak, bertako auzotar ugariari Europako itsaso eta hainbat herritan zehar mugitzeko aukera eman zien. Garaiak horretarako aproposak ziren, XV. mende erdialdean hasitako oparotasun ekonomikoak bere horretan iraungo baitu Bostehunaren bigarren erdialdera arte. Hau dela eta, 40ko hamarkadatik aurrera pixkanaka Ternua bezalako norakoak pisua eskuratzen hasiko badira ere, gure garaian oraindik Erdi Aro amaieratik zetozen bideek berebiziko lekua izaten jarraituko dute, Bristol horren adibide garbia delarik.

Baina itsasoarekin lotutako garraiolari zein merkataritari lanek izango duten protagonismoaz gain, halako jardunek beste esparru batean ere garrantzia eta pisua lortuko dute: lehorrean, alegia.

3. Lehorreko merkataritza: Nafarroarekiko harremanak

Lehorreko merkataritzaren garapena, hein batean behintzat, Gipuzkoaren egoera geo-politikoan oinarritua dago; ez dugu ahaztu behar, bere ekialdeak bereziki, Nafarroako erreinuaren itsasorako bide naturala osatzen zuela. XIII eta XV. mende arteko hainbat dokumentuk nafar eta gipuzkoarren arteko merkatal harremanaz hitz egiten digute. Azpimarratzekoak dira erresuma bateko zein besteko erregeek merkataritari nafarrei emango dizkieten pribilegioak, portu gipuzkoarrak beraien itsasorako bide onenak izateko aukera areagotu eta finkatuko baitute²⁰⁴. 1401 urtean Gaztelako Endrike III.ak nafar merkatariei emandako pribilegioak, adibidez, Oiartzungo portua era askean erabiltzeko baimena ematen zien. Dokumentu honek gainera, Pasaiako badiak Donostiako portuaren kaltetan eskuratzen ari zen garrantzia agerian uzten du, azken hau zakar eta arriskutsutzat jotzen baitzen (*“áspero et peligroso”*). 1435eko datuek berriz, Donostiara zihoan bidea erabilia-goia zela adierazten digute, motzagoa eta zatirik gehiena Nafarroako lurretatik igarotzen zen Bera/Lesaka-Hondarribia bidearen kaltetan. Donostiaren erabilerak zuen nagusitasunak, Oiartzun-Erretereria-Pasaia ingurua ere erabiliko zela pentsa

²⁰³ GAO-AGG CO MEJ 39.

²⁰⁴ ORELLA UNZUÉ, J. L. (zuz.); ACHÓN INSAUSTI, J. A. (koord.): *Guipúzcoa y el Reino de Navarra en los siglos XIII-XV*. Donostia: Deustuko Unibertsitatea, 1987, bereziki 90-97 orr.

arazten digu, nahiz eta XV. mende erdialdean Oarsoaldean bizi zen egoera, ziurra eta segurua izatetik urrun egon. Donostiaren nagusitasuna ondorengo urteetako datu batzuetan ere agerian geratuko da: 1442an, adibidez, Nafarroako Joan II.ak Donostiatik eta Getariatik Nafarroara zihoazen guztiei, Tolosatik nahi eta nahi ez igarotzeko mandatua eman zien, 1443an eta 1491an berretsiko dena²⁰⁵.

Nafarroa eta Gaztelaren arteko tentsioek ondorengo hamarkadetan gora egin bazuten ere, XVI. mende hasierako hainbat datu produktuen garraioan ematen zen gipuzkoarren eta merkatarari nafarren arteko lankidetzaren adibide dira. 1504ko abenduan, Joana erreginak Flandriatik eta Ingalaterratik merkatarari nafarrek beraien erreinura garraiatzen zuten gariari inolako eragozpenik ez jartzea agintzen zien udalbatza gipuzkoarrei. Dokumentuak gainera, aipatu egiten du lehen garraio hori flandriar zein bretoi ontzietan egiten zela, baina momentu horretan jada, gehiena gipuzkoarren esku zegoela, merkeagoa baitzen²⁰⁶.

Izan ere, nafarrek beraien merkataritza-garapenean Probintzia erabiltzea guztiz zentzuzkoa zen. Horren erakusle Donostiak nafar eta aragoar artilearen esportazioan izan zuen lekua dugu. Hala, produktu horrek, bereziki Gaztelan ekoiztutakoak, XVI. mendearen amaieran krisi sakona pairatu zuenean, Donostiak hau ekiditea lortu zuen, bere esportazio jardueretan lekua zuen artilea, erresuma haietatik zetorrena zelako, ez Gaztelatik zetorrena²⁰⁷.

Lehen begiratuan, nafar produktuen ontziratze eta esportazioan Errenteriak izan zezakeen egoera Donostia edo Hondarribiarena baino ahulagoa dirudi, baina dokumentazioak argi erakusten du gure hiribilduak alor horretan bere papera jokatu zuela. Jarraian landuko ditugun Goizueta eta Errenteria arteko bide berriaren eraikuntzari buruzko datuez gain, beste portuen aldean Pasaiako badiak zituen abantailak ere zerikusia izan zuten horretan; besteak beste, edukiera handiagoko itsasontzien porturatzea ahalbidetzen zuen eta horrek berebiziko garrantzia izango du, XVI. mendean sartzen goazen heinean halako ontziak geroz eta erabiliagoak izango baitira²⁰⁸.

Errenteriak beraz, Pasaiako badiako hiribildu bezala, abantaila horiek aprotxatzerik bazuen. Alegia, ingurua erabiltzen zutenei eta bere itzalean garatutako merkataritza etekina ateratzeko aukera zuen, nahiz eta Donostia eta, hein txikiago batean, Hondarribia, parez-pare izan. Gure hiribilduko agintariak hirigunea baldintza onetan

²⁰⁵ Ibidem, 94-97 orr.

²⁰⁶ AGS. RGS. 1504-XII-16, 14 fol.

²⁰⁷ IMIZCOZ, J. M.^a: "Hacia nuevos horizontes: 1516-1700". In: ARTOLA, M. (ed.): *Historia de Donostia-San Sebastián*. Donostia: Donostiako Udala-Nerea, 2000, 87-180 orr.

²⁰⁸ AZPIAZU ELORZA, J. A.: *Sociedad y vida social vasca en el siglo XVI. Mercaderes guipuzcoanos*. Donostia: Kutxa, 1990, I, 97-105 orr.

kontserbatzeko ahaleginak eta akordioak bultzatu bazituzten, merkatal-garrantzia berezia zuten komunikabideen mantentzeak ere hainbat proiektu, saiakera eta lan ezagutuko ditu. Horietan nabarmenena, Añarbetik eta Oiartzun ibaian zehar Goizuetaren eta gure hiribilduaren arteko komunikazioa erraztu eta Nafarroatik zetozen produktuei irteera hobe emateko burutu nahi zen bidea izan zen.

Komunikabidea egin edo hobetzeko lehen saiakera zehatzak topatzeko, gutxienez 1528ra arte joan behar dugu. Urte honetako apirilean Martin La Renteriakoarekin hitzartu zen lonjaren errentamendu kontratuak, udalbatzak bideen inguruan zituen zorrei buruzko informazioa ematen du. Eskritura honetan adostutakoaren arabera, errentamenduak balio izan zituen 200 dukatetatik 100, Juanes Galartzakoarentzat izango ziren, *“para hazer los camynos dende Nabarra a esta dicha villa, conforme a los capytulos e asientos que pasaron entre el dicho conçejo [Errenteriakoa] e los mercaderes de Nabarra”*²⁰⁹. Esaldiak, beraz, ordurako proiektuan interesa zutenek, honen inguruan burutu nahi zituzten asmoak nahiko aurreratuak zituztela adierazten du.

Goizueta gaur egun. Hiribildu nafar honek berebiziko merkatal-loturak izan zituen gure hiribilduarekin, 1529 eta 1542ko hitzaremen eta akordioek islatzen duten bezala. (Iturria: eu.wikipedia.org/wiki/Goizueta.org).

²⁰⁹ EUA, A-1-1, 32 au.-34 at. folk.

Errenteriako artxiboan oso esanguratsua den dokumentu baten kopia eskuetsia gordetzen da. Hain zuzen ere, 1528 urte hasieran, hainbat merkataria nafarrek eta Martin La Renteriakoak egindako hitzarmena. Bertan, Nafarroatik zetozen produktu ezberdinei, bereziki artileari, ondorengo hiru urteetan Errenteriatik irteera ematea adostu zuten. Bi aldeak ordezkari gisa aritu ziren: merkataria, beraien eta Nafarroako beste guztien izenean; La Renteria, aldiz, hiribilduaren izenean. Bertan, garraio hau nola egingo zen adostu zuten, tartean Lerindik Errenteriara joango ziren bideen txukuntze eta hobekuntzari buruzko neurriak ezarriz eta gerra nahiz izurriteekin zerikusia zuten xedapenak jasoz.

Argi dago merkataria ez ezik, hitzarmenak Goizueta bezalako nafar hiribilduak ere erakarri zituela, eta ez da harrizkeoa, beraien ekonomiarako oso positiboa izango baitzen. Errenteriar ere, proiektuan pertsona (eta hiribildu) gehiagok parte hartzea komeni zitzaion, bidearen mantenuan sor zitezkeen eta ordaindu beharko ziren gastu kopuruaren murrizketa bat ekarriko lukeelako²¹⁰.

Hala, 1529ko otsailaren 4an, Goizuetako bi mezulari Errenteriako errejimenduaurrean aurkeztu ziren. Beraien helburua, Iruñetik gure hiribildura joango zen eta Goizuetatik pasako zen bidearen eraikuntzan laguntza eskatzea zen, “*de manera que buenamente pudiesen venir las azémillas cargadas con lanas e otras mercaderías (...) pues la costa hera grande e el provecho más para esta villa*”. Errenteria nafar merkatalgaien iritsiera eta ateratze puntu bihurtuko zuen proiektua zenez, errejimenduak ez zuen aukera galdu eta proiektuari bere oiniritzia eman zion, momentu horretan ordainketak egiteko udal-kutxa egoera onean ez bazegoen ere²¹¹.

Egoera ekonomiko honek, Donostiak Errenteriar “*sobre los caminos que ay e se han de haser de aquí a Navarra*” auzia jartzearekin batera, proiektua gauzatzeko ekidin zuela dirudi²¹². Horrek baina, ez zituen saiakerak baztertu. Adibiderik nagusiena 1540ko uztailaren 29an Errenteriak Goizuetarekin egindako hitzarmena dugu, berriz ere bidearen eraikuntzari buruzkoa.

Ordurako proiektua martxan zebilen, bideak “*trasados e començados a haser*” zeudela adierazten zelako eta, dagoeneko, 1539ko azaroan lan horiekin zerikusia zuten hainbat ordainketa egin zirela dakigulako²¹³. Halaber, 1540ko abuztuan, errejimenduak elizari mailegu bat eskatzea adostu zuen, Añarbera zihoan bidearen eraikuntza amaitzeko eta bertan eraikin bat egiteko asmoz; ziurrenik, azken honek lonja edo bertaratzen ziren produktuen biltegi funtzioa izango zuen²¹⁴.

²¹⁰ Hitzarmena EUA, B-6-3-2 espedientean.

²¹¹ EUA, A-1-2, 4. pieza, 8 at.-9 au., folk.

²¹² Ibidem, 48 au.-at. folk.

²¹³ EUA, A-1-5, 6 at.-8 at. folk.

²¹⁴ Ibidem, 64 au.-64 at. folk.

Bistan da bide berri hori Donostia, Hondarribia eta Oiartzunen interesen aurka zihoala, batez ere azpiegitura ez zelako beraiengandik pasako eta zuzenean Errenteriarara zihoalako. Alabaina, eta 1540ko azaroan Mutrikun ospatutako Batzar Nagusiek, Goizuetaren kexuak aintzakotzat hartuz, Oiartzun eta Ordiziak nafar herri horretako auzotarrei eginiko bahiturak altxatu bazituzten ere, proiektu berria bertan behera gelditu zen. Frantziaren aurka prestatzen ari zen gerra berriak eta honen ildotik, bide horretatik “*podrían entrar ejército e gente de guerra e syn ser sentidos en los lugares y puerto del Pasaje y de la dicha villa de La Rentería*” argudiatuz proiektuaren aurka azaldu zirenek aurkeztutako arrazoiek, eraikuntzak aurrera ez egitea posible egin zuten²¹⁵.

Saiakera hauek gauzatu ez baziren ere, Nafarroa iparraldeko populazioekin zegoen merkatal harremana guztiz finkatua zegoen. 1528 eta 1529an hitzartutakoek nafar artilearen esportazioa aipatzen bazuten, hainbat datuk beste ekonomia-esparru batera eramaten gaituzte; burdinera, hain zuzen. Izan ere, artileaz gain, Errenteriarako bidea Arano, Goizueta, Anizlarrea eta Bortzirietan ekoizten zen burdinari irteera emateko erabiltzen zen²¹⁶; halaber, gurean egur-ikatz egiteko udalbatzak ateratzen zuen egurra erosten zutenen artean, populazio edo eskualde horietako auzotarrak agertzen dira. Baina hauez gain, beste datu batzuk ditugu.

Hala nola, 1524ko maiatzaren 12an ospatutako udalbatzarrean eztabaidatu zen gaia. Bertan, Lesakako hiribilduaren gutun bat irakurri zen. Lesakarrak Domingo Azelaingoa kapitainaren beldur ziren, honek Bortzirietako hainbat auzotarren aurka zuen errepresalia-gutuna gauzatzeko aukera zela eta. Honek eskualdeko auzotarrengan ikara sortzen zuen eta, ondorioz, bortziriarrak Errenteriarara beraien merkatalgaiak eramateari uzten ari ziren (“*no osan venir con sus mercaderías*”). Errejimenduak Azelainekin hitz egin ondoren, akordio batera iritsi ziren. Domingo, gutxienez urte horretako San Juan egunera arte:

“aseguraba e aseguró a todos los veçinos e moradores de las dichas Çinco Villas e a sus bienes que venieren de las dichas Çinco Billas e sus ferrerías para la dicha villa de La Rentería (...) de yda e venida y estada, asy en esta villa como en los caminos por donde fueren e venieren”.

Erabakia, Azelain berarekin elkarrizketek iraungo zuten bitartean indarrean egongo zen. Errenteriako errejimenduak, beraz, Lesakako alkate eta udalbatza-karguei akordioa jakinaraztea erabaki zuen²¹⁷.

²¹⁵ GPAH-AHPG 3/327, 109 au. fol. (4. foliazioa). Goizuetaren kexuetarako, ikus GUA, 2. sorta.

²¹⁶ NAO. Procesos, 8730.

²¹⁷ EUA, A-1-2, 2. pieza, 31 at.-32 au. folk.

Datu hauek guztiek oso ongi islatzen dute muga administratibo zein politikoen gainetik, mendeetan zehar hainbat populazio gunek jorrotutako loturak indarrean zeudela; eta halaber, hauek eskualde ezberdinetako garapen ekonomikorako oinarrikoak zirela.

Zalantzarik ez dago merkatal-harreman hauen indarrak eta garrantziak, gure hiribilduan Nafarroako mandalari, garraiolari edota merkatarien agerpen agerikoa ekarriko duela. XV. mende amaieran eta XVI hasieran Nafarroarekin zegoen lehorreko merkataritzaren adibide bat Juan Goizuetakoan dugu. Esteban Santrazelai-koak hala deskribatzen zuen:

“era en todo el tiempo que este testigo conoçió y era y fue hombre honrrado y próspero y tratante de mulatero, teniendo mulos e criados con ellos y tratando con los dichos machos mercaderías de cueros y pescados y vinos y azeytes y en otras mercaderías, y él mismo por su persona conprando y bendiendo fierros en la lonja de la dicha villa de La Rentería, que los traya de la villa de Goiçqueta y de otras partes; y este testigo en todo el dicho tiempo le tubo al dicho Juan de Goiçqueta por hombre rico y endinerado”²¹⁸.

Merkatari honen oparotasuna 1519an egindako bere testamentuan ikus daiteke. Bertan ez du inolako zorrik aipatzen eta horrez gain, Iruñeko hainbat auzotarrek eta mandalari ugari berarekin zituzten ordaindu gabeko erreziboen berri ematen du; bere jardueraren eta lan esparruaren adibide bikainak direnak²¹⁹.

4. Merkatal jarduera, urrutiko eta leku ezberdinetako jendea biltzearen isla

Pentsa dezakegunez, merkataritzak sortutako loturak esparru horretatik haratago joan ziren eta pertsonalago batzuetara igaro ziren, XVI. mende hasierako Errenteriako gizarteak ongi islatuko duen bezala.

Euskal Herriko zein Gipuzkoako kasuan gutxi ikertutako arloa bada ere, zilegi da pentsatzea urruti zeuden populazio guneen artean sortutako merkataritza-harreman estuek, denbora igaro ahala, hauen areagotzea eta sakontzea ekarri zutela; hau da, denbora tarte gutxi batzuetara mugatutako populazio mugimenduek (bidaiek beraiek edo negozioren batean aritzeko beharrezkoa zen denborak sortutakoek), luzeagoak ziren beste batzuei lekua utzi zietela. Historiografiak Donostian, Pasai Donibanen edo Altzan gaskoiek izan zuten eragina ikertu badu ere, azkenean lanek agerian utzi dute orain arte ezagutzen ez edo igarri besterik ez genuen

²¹⁸ ARChV. Pleitos Civiles. Varela, Fenecidos, 497-1, 31 au. fol.

²¹⁹ Testamentua ibidem, fols. 60 at.-62 at. folioetan.

beste mugimendu bat: XIV. mende amaieran Pasai San Pedron kantauri isurialdetik etorritako eta atlantiar eraginak izan zituen populazioarena, hain zuzen²²⁰.

Hau dela eta, zonalde berdinean dagoen Errenteriak halakorik ez izatea edo behintzat, eraginen bat ez sumatzea arraroa gerta zitekeen. Mugimendu horien kronologia guk ikertzen dugunetik urruti badago ere, aurrerapen gisa zera esan dezakegu: Errenterian eta badiako bokalean dauden komunitateen artean dinamika ezberdinak egon zirela. Pasaitar komunitateetan agertzen diren Cotillos, Gayangos, La Canal, Noya edo Villaviciosa bezalako abizen esanguratsuak Errenterian azaltzen direnekin alderatzen baditugu, halako prozesua agerian gelditzen da; salbuespenak, Isasti edo Lezoz gain, Landrigner, San Matet eta Escalante dira²²¹. Hau harrigarria gerta daiteke populazioen arteko loturak eta gertutasuna ikusita, baina honek badu bere azalpena. Ezberdintasun honen oinarrian zera legoke: Ooreretako lekuan hiribildua egiteko eskaeran bailarako biztanleak izan zuten pisua. Izan ere, fundazioa, San Pedro populatzeko mugimendurik nabarmenena eman gabe zegoenean eta Lezotik Donibanerako bidea egiten ari ziren biztanleak lehenengo pausoak besterik ematen ari ez zirenean jazo zen. Horregatik, Errenterian Akorda, Gabiria, Isasti, Lastola edo Olaitz bezalako abizenak azalduko zaizkigu lehen momentutik baina ez, ordea, Pasaian agertuko diren adierazgarrienak. Alabaina, hiribilduaren erakarren prozesuak gertuko guneengan eta urrutiago dauden batzuegan eragina izango du.

Zoritxarrez, ez dugu azterketa sakon bat bideratzea posible egiten duen iturri dokumentalik, nahiz eta ideia batzuk izateko erraztasunak ematen dizkiguten informazioak izan. Bergara, Bertiz/Ornoz, Endara, Eratsun, Ezkurra, Illarregi, Lesaka, Zubieta eta, bereziki, Goizueta bezalako abizen toponimikoak Nafarroako iparraldearekin izandako lotura sakonen adibide dira²²². Beraien artean ere Amasarrak ditugu, jaiotzaz lesakarrak direnak eta Igantzin burdinolak zituztenak²²³. Iparraldearekin mantendu ziren adibideak ere baditugu, Katalina Idiazabalgoaren testamentuko zorrak kasu²²⁴.

²²⁰ IRIXOA CORTÉS, I.: *Pasaia...*, aip. lan., bereziki 24-38 orr. Adibideak urriagoak badira ere, Errenterian baditugu gaskoi eraginaren hainbat adibide toponimiko, "Pontica" eta "Alaberga" kasu.

²²¹ Ahaztu gabe Villaviciosa bezalako pasaitar familia garrantzitsuak Errenteriako auzotarrekin ezkondu zirela.

²²² Bergara abizena 1495ean ikus dezakegu Lesakan. Ikus LUA, 109 Liburua, 3 au. fol. Bestalde, Ornoz eta Bertiz abizenak, 1540ean errejidore izan zen Petri Sanzi bata zein bestearekin aipamena egiten zaio.

²²³ Zehazki, Berreizun Goikoa. Ikus LUA, 110. kaxa, 2 at. fol. (1535 urtea). Bestalde, 1495ean Pedro Amasakoa eskribauak adierazten zuen titulu hori nafar erregeak eman ziola. AGS. RGS. 1495-X, 179 fol.

²²⁴ Behe Erdi Arorako bada ere, Goyenetchek egin zuen ikerkuntza oinarritzkoa da Baiona eta probintziako ekialdearen arteko loturak eta harremanak ezagutzeko. Ikus GOYHENETCHE, E.: *Bayonne et la région Bayonnaise du XIIe au XVe siècle*. Bilbo: EHU-UPV, 1990, bereziki, 345-363 orr.

Merkatal loturekin batera, harremanak, gure auzotarrek mugaren bi aldeetan egiten dituzten inbertsioetan agertuko dira. Pierres Gamongoak adibidez, Nafarroa iparraldean zeuden burdinolen inguruan inbertsio garrantzitsuak egin zituen²²⁵. Halaber, 1533an, Martin Perez Zamalbidekoak Eratsungo Asura burdinolaren hiru laurdenak errentan hartu zituen²²⁶. Gure garairako daturik goiztiarrena Martin Isastikoak ematen digu. Leitzatik gertu zegoen Eleuna burdinolaren jabe zen eta 1512an, nafar erregeak baimena eman zion ondasun hori berrerakitzeko, 10 urteko zerga salbuespenarekin batera²²⁷.

Bestalde, nafar auzotarrek negoziotan aritzeak hainbat ondare higiezin eta lur eskuratu edo ustiatzeko aukera eman zien. Hala, Elamako olagizon Juanes Arbidekoak Juan Goizuetakoari zor zizkion kintal burdinen hornidura egin ez zionez, ordainetan Lesakan zituen etxeak eta sagardi zati bat eman zizkion²²⁸. Bestalde, eta Erreterian gertatu zen bezala, gure hiribilduko auzotarrek hainbat nafar herrietako hiri-ondasunen ustiaketan parte hartu zuten. 1537 inguruan, Diego La Torrekoak Eratsungo udalbatzari Asurako burdinolatik gertu zeuden hainbat mendi erosi zizkion. Kasu honetan, salmenta hau Diegok zituen negoziotara bideratua zegoen, ardo inportaziora hain zuzen. Izan ere, lur horietako egurra 1.000 bota egiteko erabiliko zuen, Diegok eta Zubietako auzotar zen Martitxo Oiarbidekoa upamehegileak hitzartutakoaren arabera²²⁹.

Negozioen inguruan sortutako harremanak esparru hori gainditu zutelaren isla ezkontza-hitzarmenak dira. Hala, Erreteriarren eta Nafarroa iparraldearen arteko kontaktua bi loturetan ikus dezakegu: batetik, Zabaletako jaunen eta Gabiriarren artekoa eta bestetik, Alzateko jaunen eta Olaiztarren artekoa. Baina bi ezkontzak alde bateko zein besteko pertsonak izan zituzten erlazioen erakusle badira ere, biek ala biek beste esanahi bat dute. Izan ere, gizartean maila gorenean dauden leinuak dira eta horregatik, agian ez dira familia apalagoetan gerta daitekeen prozesuaren erakusgarri. Baina azken hauen inguruan hainbat datu ditugu eta horiei esker, gurean izango diren nafar kutsuko abizenek, loturak merkataritzatik gizartera pasa zirelaren prozesua oso ongi erakusten dute.

Adibiderik eredugarriena Goizueta abizenarekin dugu, gure hiribilduan etengabe agertzen baita. Alabaina, eta Lezo edo Villaviciosa bezalako abizen pasaitarren kasuan bezala, ez du esan nahi abizen hori duten pertsonak zuzeneko odolkideta-

²²⁵ Hainbat adibidetarako, ikus NAO. Procesos, 8851, 64734/16006330, 95274/16010853, 13804, 197560 edo 117999 espedienteak.

²²⁶ NAO. Procesos, 9183.

²²⁷ NAO. Comptos. 168. kaxa, 12. zbkia.

²²⁸ ARChV. Pleitos Civiles. Varela, Fenecidos, 497-1, 44 at. eta 47 at. folk.

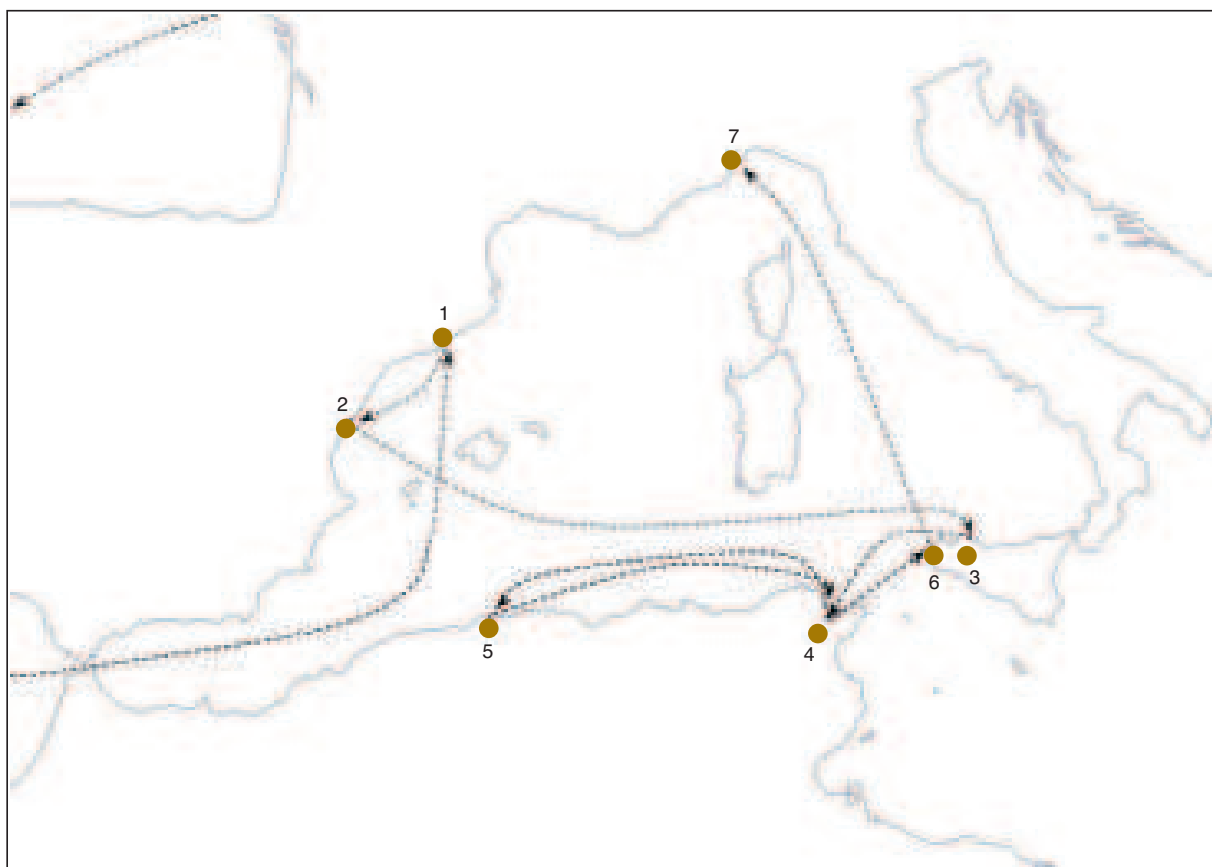
²²⁹ NAO. Procesos, 143475. Botak, San Lúcar de Barramedako auzotar zen on Alonso de Bustorentzako ziren eta hara Pierres Gamongoaren nao batean joango ziren.

sunik dutenik; aitzitik, abizenak jatorri geografikoari aipamena egiten diolaren datu argiak ditugu.

Hau dela eta, askotan ez da erraza abizen bera duten familia horien nondik-norakoak fidagarritasunez berreraikitzea; eta Goizueta abizenaren kasua horietako bat da, gurean, XV. mende amaieran eta XVI. mende hasieran abizen hori duten odolkidetasunik gabeko bi familia topatu baititugu.

Lehenengoa Juanto Perez Goizuetarena da. Gutxienez XV. mende erdialdean Oarsoaldean finkatutako familia baten ondorengoa da, 1450a baino pixka bat lehenago bere osaba Martin Ibañez Goizuetakoa (*Martxin Urdin ezizenez ere eza-gutua*) eta Juantoren ama jaio baitziren. Baliteke azken honek eta bere senarrak, biek, Goizueta abizena izatea, Juanto Oiartzungo Garbunoa etxeko jaunaren bor-tea baitzen eta beraz, bere amaren edo ugazaitaren abizena hartuko zuen.

JUAN GRANADAKOAK MEDITERRANEOAN ZEHAR EGINIKO BIDAIAK (c.1500)

1. Bartzelona	3. Palermo	5. Aljeria	7. Savona
2. Murviedro (Sagunto)	4. Tunisia	6. Trapani	

Bere ondorengoek hiribilduko hainbat familia garrantzitsurekin lotura izango dute eta ondare nabarmen baten jabe izango dira. 1485eko bere testamentuan, Juan-tok karabela bat eta harresi barnean hainbat etxe zituela aipatzen zuen. 1492 urtean bere seme Juan Perez Grazia Irizarkoarekin ezkondu zenean, aldiz, bikote berriak etxe bat, bi enparantza, orube bat eta sagardi bat jaso zituen²³⁰.

Goizueta abizendun bigarren adarra beste Juan Goizuetakoa bat izango du ordezkari nagusitzat eta gainera, bera izango da Erreterian abizena finkatuko duena, XV. mende amaieran. Halaber, bere kasuak izen bereko nafar hiribilduarekin izan zituen harreman estuetan sakontzeko aukera ematen digu. Badakigu Juanek eta bere emazte Maria Lastolakoak, beraien seme zaharrena, Juantxe, Martin Goizuetakoa goizuetarraren alaba Juanarekin ezkontzea adostu zutela 1504an. Juantxeren berehalako heriotzak, baina, bikotea desegin egin zuen. Bi familien arteko lotura mantentzeko asmoz, beste ezkontza bat hitzartu zen: ordura arte Juan eta Mariaren aitagarrebakide zen Martin Goizuetakoa beraien suhi bihurtu zen, Maria Juan Goizuetakoarekin, Juan eta Mariaren alabarekin, ezkondu baitzen, urte batzuk geroago Juan Goizuetakoa eta Maria Lastolakoaren oinordeko izango zena.

Bigarren Juan Goizuetakoa hau jaiotzez goizuetarra zen eta, lehen esan bezala, Nafarroa eta Erreteriarren arteko bidearekin lotutako garraiolari eta merkatarri garrantzitsua zen. Baliteke bere lehenengo jarduerak garraiora bideratzea, denborarekin kudeaketa on batek merkataritzan aritzeko aukera eskaini ziolarik. Dirudienez, azken honetan aritzeak ere, onura eta aberastasuna ekarri zizkion; bai, behintzat, zonaldeko leinu garrantzitsu baten ondorengo batekin ezkontzeko lain, Maria Lastolakoarekin, alegia. Izan ere, nahiz eta Lastolatarrek gure garaian ia gizonezko ondorengotzarik ez izan, ondasun ugariaren jabe ziren: harresiaren barne edo honen ondoan zituzten hainbat etxe eta orubeez gain, harresiz kanpo ere hainbat higiezin izango dituzte²³¹. Ondorioz, lotura honetan Juanek aberasteko eta ondarea handitzeko aukera eta tresnak jarri bazituen, bere familia politikoak izen ona eta gizartean zuen itzala jarriko lituzke.

Hala, oso esanguratsua da Martin Goizuetakoaren eta Maria Juanen ezkontza-ospakizuna Erreterian, Maria Lastolaren etxean, egitea, Goizueta-Lastola bikotearen garrantzia handiagoa erakutsiko lukeelarik. Dokumentazioak, gainera, loturaren inguruan egindako negoziazioak eta jarraitutako hainbat pauso agerian uzten dizkigu. Juan Goizuetakoaren biloba zen Esteban Gerediakoa, adibidez, Goizuetara bidali zuten Maria Juan eta Martin Goizuetaren artean ospatu behar zen ezkontza jakinarazteko:

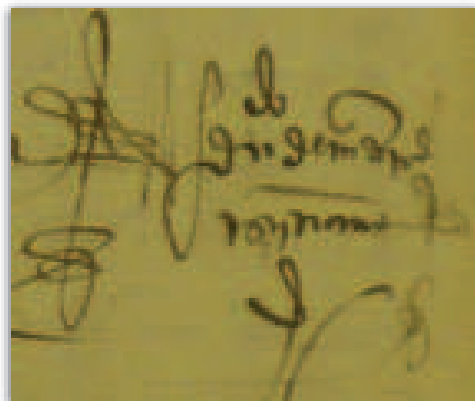
²³⁰ Bi eskriturarako, ikus ARChV. Pleitos Civiles. Quevedo, Fenecidos, 2732-1.

²³¹ ARChV. Pleitos Civiles. Varela, Fenecidos, 497-1.

“que avn este testigo fue ynbiado por los dichos Juan de Goiçqueta e su muger a la villa de Goiçqueta al dicho Martín de Goiçqueta, para que el primer domingo siguiente beniese con la jente y la manera que quisiese a pasar el matrimonio con la dicha Mari Juan, y avn enbiaron con este testigo vna çestica de lengoados e barbarines e así bio que bino el dicho Martín aconpañado de honbres hondrados y benido, pasaron matrimonio e casamiento avnque este testigo no se alló presente al contrato matrimonial”²³².

Errenteriaren eta Nafarroaren arteko ekonomia nahiz giza-loturen barruan, harremanak sustatzen zituzten beste esparru batzuk kontuan hartzekoak dira. Hauen artean, orain arte gutxitan ikertutako batzuk daude, hala nola, hezkuntza. Hala, garraio, merkataritza edota letren munduarekin zerikusia zuten familiak zituen Errenteria bezalako gizarte batean, zilegi da pentsatzea horietariko askok letrek zuten garrantziaz jabetzea; behintzat, horiei lotutako oinarrizko ezagutzak eskuratzea, hau da, irakurtzen, idazten eta zenbatzen jakitea. Hauek lortzea etorki-zunean giza-igoera bermatzeko balio zezakeen. Batetik, senideak idazkerarekin zerikusia zuten lanbideetara bidaltzeko aukera eskaintzen zuelako. Bestetik, kontabilitateak merkatal munduan zuen geroz eta garrantzia handiagoaren ondorioz, halako jakintzek negozioaren arrakasta errazago ekarriko luketelako.

Errenterian inguruko herrietarako edota Goizueta bezalako merkatal-lotura estuak zituen populazio-guneetarako zuen erakargarritasunaren hainbat adibide ikusi ditugu. Hauxe gain, Migel Alduntzingoa goizuetarrak esandakoak beste datu garrantzitsu bat dira. Zioenez, bere aita Tomas zena gure hiribildura askotan etortzen zen eta egonaldi horiek “*solía posar en casa de la dicha María Juan de Lastola e de Juan de Goiçqueta*”; azken hau Goizuetan jaiotakoa izateaz gain, Tomasen urruneko ahaidea zen²³³. Litekeena da Tomasen harreman hauen ondorioz, 1518 urtean bere seme Migel gure artean eskolatzea erabakitzea, honek 15 urte zituela. Migelek oso argi adierazten zuen: “*qu’el año pasado de mill y quinientos y diez y ocho, este testigo solía estar en la escuela aprendiendo ler y escrevir en la dicha villa de La Rentería*”²³⁴. Baieztapen honek Errenterian

Hernando de Madriden sinadura

- Hern(an)do de M(a)drid, escriuano-
(EUA, A-1-4, 66 at. fol.; 1535eko
otsailaren 5a).

²³² Ibidem, 41 at. fol.

²³³ Ibidem, 305 au. fol.

²³⁴ Ibidem, 305 at. fol.

maisuei buruz genuen lehen aipamena urte batzuetan atzeratzen du, orain arte 1523an jarri izan baita lehen datu zehatza²³⁵.

Alabaina, gure auzotarrek beraien seme eta senideak Gipuzkoako beste hiribildu batzuetara bidali zituzten zerbitzu hori jasotzera. Katalina Idiazabalgoak, adibidez, bere iloba Martin Granadakoan urrezko 7 dukat gastatu zituela zioen; arropaz eta oinetakoz hornitzeaz gain, ikasketak ordaindu zizkion: “*en la escuela que le tuve en San Sebastián y en otras partes en más de quatro años y a su maestro que le avezava escriuir e leer e contar*”²³⁶.

Baina nafar, gipuzkoar edo Iparralde kutsuko abizen toponimikoez gain, badaude esparru horiek gainditzen dituzten beste batzuk. Lehenengo eta behin Frechilla, Illescas, Madrid eta San Vitores abizenak aipatu behar ditugu, gaztelar jatorri bati erreferentzia egiten diotenak. Horietako batzuk merkataritza edo itsas-garraioari lotuak zeuden; Oiartzungo Txipito etxeko andre zen Maria Lopez San Vitoreskoak adibidez, testamentua 1554an egin zuenean, Francisco Gutiérrez de San Vitores merkataria burgostarraren lehengusina zela aipatzen zuen²³⁷.

Beraien jatorriari edo gure artean ezartzeko arrazoari buruz datu gutxi baditugu ere, badago informazio ugari emango digun eta oso adierazgarria den dokumentu bat, orain arte gutxi erabilitakoa gainera. 1528an Probintziako Batzarreen aginduz egin zen judu, kristautu, mairu edo beraien ondorengo zirenei buruzko espediente-a, hain zuzen ere²³⁸. Berari esker, aipatu ditugun abizenen inguruan hainbat datu eman ditzakegu. Izan ere, lau abizenak 1528an agertzen dira eta guztiei judu, kristautu edo hauen ondorengo bezala aipamena egiten zaie, nahiz eta gehienentzako ondoriorik gabeko aipamena izan zela dirudien.

Hernando de Madrid eskribaua adibidez, maisu bezala aritzeaz gain, udalbatza-eskribau izan zen hainbat momentuan, 1527 eta 1529 artean; gure artean izango dugu 1535 arte gutxienez²³⁹. Bestalde, Hernandoren anai Juan Fernández Illescaskoa, 1524an prokuradore sindiko izango da eta urte batzuk beranduago

²³⁵ GOÑI LARRAÑAGA, J., aip. lan., 93 orr.

²³⁶ GPAH-AHPG 3/310, 10 at. fol.

²³⁷ GPAH-AHPG 3/2009, 118 at. fol.

²³⁸ ORELLA UNZUÉ, J. L.: *Las raíces de la Hidalguía Guipuzcoana. El control de judíos, conversos y extranjeros en Guipúzcoa durante el siglo XVI*. Donostia: Deustuko Unibertsitatea, 1995. Iago Irixoa Cortésekin ere ez du erabiltzen, nahiz eta bere ondorioak, bereziki “Griego/Griega” abizenaren kasuan, inkestetan aipatzen diren datuekin bat etorri. Ald. ibidem 23, 24, 87, 88 eta 100 orr. eta IRIXOA CORTÉS, I.: *Pasaia...*, aip. lan., 31 orr. Egia esan, Gipuzkoan atzeritarrek izan zuten agerpena ikertzeak ez du jarraipen handirik, ez Erdi Aro-rako eta ezta XVI. mende hasierarako ere. Egin diren ekarpenen inguruan, ald. ARAGÓN RUANO, A.: “«Con casa, familia y domicilio». Mercaderes extranjeros en Guipúzcoa durante la Edad Moderna”. In: *Studia Historica. Studia Moderna*, 31, (2009), 155-200 orr., non XVII-XVIII. mendeetan begirada jartzen den eta XVI. mende amaierako datu batzuk aipatzen badira ere, aurreko hamarkadei buruz ia informazioirik ez dagoen.

²³⁹ EUA, A-1-2, 3. pieza, 17 at.-18 at. eta 40 au. folk. eta EUA, A-1-1, 63 at.-64 au. folk.

Donostian auzotartuko da²⁴⁰. Biak idazkera eta zuzenbideari lotuta egotea ez da doako aipamena, agidanez, XVI. mende hasieran Malagan prokuradore jardunetan egon zen Diego Hernández de Illescasen semeak baitziren²⁴¹.

San Vitorestarren inguruan ditugun datuen arabera, beraien jatorria Burgos da. Espedienteak dioenez, Erreteriarra iritsitako lehenak Juan de San Vitores eta inkestak izenik aipatzen ez duen bere anaia izan ziren. Dirudienez, Juan, gure garaian dugun izen bereko pertsonaren aita zen eta Erreteriarako auzotar Maria Perez Txipreskoarekin ezkondu zen, 5 seme-alaba izan zituztelarik (3 alaba eta 2 seme).

Alabaina, espedienteko datu guztiak ez datoz bat beste iturri batzuek aipatzen dituztenekin. Ezberdintasunak gure garaiko Juan San Vitoreskoaren aitaren inguruan hasten dira, 1528ko informazioa ez baitator bat Juan de San Vitoresekin, Diego de San Vitores merkataria burgostarrarekin baizik. Azken honi 1489an Donostiako auzotar bezala aipamena egiten zaio eta urte honetan, Maria Perez Txipreskoarekin ezkondu zen. Ez dakigu Diego judutarra ala kristautua zen, baina bai bere negozioak, Errioxako artilearekin lotutakoak, judutarrekin egiten zituela. Ondorioz, litekeena da gure Juan de San Vitoresen aita Diego izatea. Dena den, ezin dugu XVI. mende hasierako informazioa guztiz baztertu, bi arrazoigatik: bate-tik, 1528an Juan de San Vitoresekin batera bere anaia iritsi zelako (Diego?), Erreteriaran ere ezkondu zena; bestetik, Diego de San Vitoresek Katalina Etxabe-koa donostiarrarekin harremanak izan zituelako Maria Perez Txipreskoarekin ezkondu baino lehen, eta epai batek, azken lotura hau desegiteko eta Diego Katalinarekin bizi zedin agintzen zuelako. Ondorioz, gerta zitekeen epaitza betetzea eta Diego Katalinarekin bizi zen bitartean, Juan, Diegoren ustezko anaia, Maria Perezekin ezkontzea; hala, bikote honen ondorengoak Juan eta bere anai-arrebak lirajteke; baina hau guztia hipotesi hutsa besterik ez da²⁴².

²⁴⁰ EUA, A-1-2, 2. pieza, 71 at.-73 at. folk. 1528an, Donostian ezkondu delaren aipamena egiten da. ORELLA UNZUÉ, J. L.: *Las raíces...*, aip. lan., 77 orr.

²⁴¹ Abizen bereko herri toledorrear (Illescas) jatorria dutela aipatzen bada ere (ORELLA UNZUÉ, J. L., aip. lan., 77 eta 81 orr.), Malagarekin lotura handiagoa izan zezaketela deritzogu. Badakigu Diego Hernández 1508an Malagako lokatzaren gaineko alkabalaren eta Yunquerako hiribilduko alkabalen errentatzailea izan zela (SUBERBIOLA MARTÍNEZ, J.: "Alcabalas de Málaga. Del arrendamiento al encabezamiento (1501-1518)". In: *Baetica. Estudios de Arte, Geografía e Historia*, 27 (2005), 376 orr. (363-387). Ángel Sánchez Galán bezalako egileek Diego Fernández de Illescas kristau zaharra zela diote, baina badakigu komunitate kristautuekin harremanak izan zituela eta 1508, Almagiako kristautuek beraien prokuradore izendatu zutela. Ikus. SÁNCHEZ GALÁN, A.: "Los moriscos de Málaga en la época de los Reyes Católicos". In: *Jabega*, 39 (1982), bereziki 58 eta 72 orr.

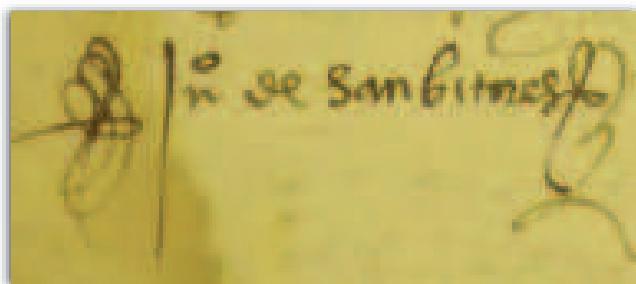
²⁴² Ikus. AGS. RGS. 1489-VI, 145 fol., non, Diegori, Alonso de San Vitores merkataria burgostarraren seme bezala aipatzen zaion. Artilearen inguruko negozioetarako, ikus AGS. RGS. 1489-V, 153 fol.; AGS. RGS. 1490-II, 189 fol.; eta AGS. RGS. 1495-IX, 149 fol.

Edonola ere, Hernando de Madriden eta Juan Fernández de Illescasen kasuan bezala, ez dirudi San Vitorestarrek bizikidetzan arazo askorik izan zutenik. Errenteriarako dokumentatua dugun Juanek hainbat udal kargu bete zituen 1526 eta 1539 urte bitartean, udalbatza-errenten errentatzailea izan zen eta hainbat errejimendu bere etxean ospatu ziren. Horrez gain, bere gizarteratzearen frogarik adierazgarriena Hondarribian ospatu ziren 1539ko Batzar Nagusietan dugu, bertan Errenteriako prokuradore izan baitzen. Alegia, Gipuzkoako aitonsemeak biltzen zituen erakundean parte hartu zuen, inkesta egin eta 11 urtera²⁴³.

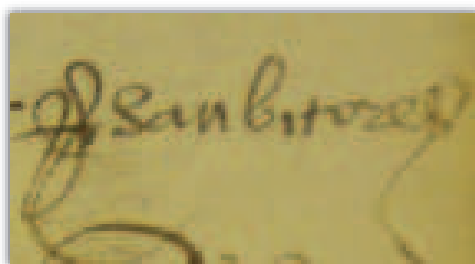
Juan San Vitoreskoaren sinadurak

1) 1539-05-21

2) 1539-07-09

Iturria: EUA, A-1-3, 15 at. fol.

Iturria: EUA, A-1-3, 23 at. fol.

Juanen arrebak ere abizenaren txertatze adibide izango dira. Juanek bere egoitza bezala Errenteria aukeratu bazuen, bere arreba Katalina, Magdalena eta Maria Lopezek Oiartzun izango dute bizitoki; hirugarrena gainera, Txipito etxeko andre izango da.

Amaitzeko, San Vitores-Txipres bikotearen beste semea ezagutzea falta zaigu, 1528ko txostenak adierazten duenez, 5 seme-alaba izan baitzituzten, garai horretarako bat hilda bazegoen ere. Topatu dugun informazioa datu hauekin bat datorrelakoan gaude, Logroño 1521eko ekainean alardea egin zuten Errenteriako tropen artean Alonso San Vitoreskoa azaltzen baitzaigu, dokumentazioan beste inon topatu ez duguna. Horregatik, data horretatik gertu zendu zela uste dugu²⁴⁴.

²⁴³ Ikus EUA, A-1-3, 22 at.-26 at. folk.; eta EUA, A-1-5, 6 at.-8 at. folk.

²⁴⁴ AGS. CMH. Contaduría del Sueldo, Primera Serie, 95-I sorta, f. g.

1528ko espedientean Frechillarrak Palentziako izen bereko hiribildutik zetoze aipatzen bada ere, ditugun datuek, gurean bizi izan zen adarra Salmancatik etorri zela dirudi. Behintzat, Katalina eta Frantzisko Frechillakoa errenteriarren ren osaba-izebak, 40ko hamarkadan unibertsitate-hiriko auzotar bezala aipatzen dira eta horietako bat gainera, Fernando Ibañez de Frechilla doktorea, bertako unibertsitateko katedradun izan zen²⁴⁵. Familia honek Gipuzkoako kostaldearekin izan zituen kontaktuak, gutxienez XVI. mende hasierakoak dira. Izan ere, Katalina Ibañez Frechillakoa, Pero Alonso de Frechilla zenduaren alaba, Martin Aiakoarekin ezkondu zen 1517 urtean.

Katalinaren anaia eta Peroren seme zen Frantzisko Ibañez hiribilduko bizitzaren hainbat esparrutan ikusteko aukera izango badugu ere, bereziki errenta-errentatzaile moduan, bere aitari buruz ia ez dugu informaziorik. Badakigu garraiolari eta nao baten jabe zela eta Donostiarekin erlazio estua zuela, han bizi izan baitzen eta testamentua bertan egin baitzuen. Graziana San Estebangoarekin harremanak izan zituen, Katalina honen emaitza izan zelarik, baina ez dakigu beste seme-alabak harreman horren fruitu izan ziren ala ez. Ziurrenik ez, dokumentazioak, Graziana urte gutxira Donezteben ezkondu zela baitio eta Katalinak Martin Aiakoa senar hartu zuenean, bere anaia Frantziskok 2 urte besterik ez zituelako.

Edonola ere, Frechillaren seme-alabek Aia eta Ierobi bezalako familiekin ezkontzeak nolabaiteko garrantzia islatzen du, ziurrenik Fernando Ibañez de Frechilla doktore eta unibertsitateko katedradunak emandakoa²⁴⁶.

Aurrekoak adibide interesgarriak dira, guztiak 1528ko espedientean agertzen baitira eta honen ondoren presio gutxi jasan zutela dirudielako. Baina hauez gain, badaude oso erakargarriak diren beste bi kasu eta, gainera, Europa mailako mugikortasuna erakusten dutenak.

Egia esan, antzeko adibideak topatzeko berriz ere San Pedro eta Pasai Donibane-ko komunitateek eskaintzen dizkiguten datuerara jo behar dugu. Biak baitira, Donostian edo Hondarribian Behe Erdi Aroan gaskoiek izan zuten garrantzia kenduta, beraien egituraketan atlantiar isurialdeko biztanleen (bretoi, galestar edo ingeles) eraginaren lekuko argienetako bat²⁴⁷.

²⁴⁵ Ald. ORELLA UNZUÉ, J. L.: *Las raíces...*, 83 orr.; eta ARChV. Reales Ejecutorias, 1571-2.

²⁴⁶ Frechillari buruzko datuetarako, ikus GAO-AGG CO MCI 57. Martin de Huete eta Francisco Felipe bezalako pertsonen buruzko datuak ere baditugu, baina nahiko eskasak dira. Badakigu bigarrenak 1541ean udal-diruzain funtzioak utzi behar izan zituela Ciudad Rodrigora joan behar zuelako; horregatik, bertakoa ez bazen, inguruan jaiotako pertsona zela uste dugu. EUA, A-1-5, 117 at.-118 au. folk.

²⁴⁷ IRIXOA CORTÉS, I.: *Pasaia...*, aip. lan. Duela gutxi egindako ikerkuntza baterako, ikus SOLÓRZANO TELECHEA, J. A.; eta ARÍZAGA BOLUMBURU, B.: "Protéger et contrôler la présence et les activités des étrangers dans les villes portuaires du nord de la Couronne de Castille au Moyen Âge". In: *Annales de Bretagne et des pays de l'Ouest*, 117 (2010), 209-222 orr. Ikus baita, IRIXOA CORTÉS, I.: "Atzemitarrak Erdi Aro amaieran: Pasaiko badiako populazioen adibidea (XIV. mende amaiera - XVI. mende hasiera)". In: BEHSS 45 (2012) (prentsan).

Aipatu dugunez, bokaleko komunitateetan prozesu hauek eman ziren garaian, hau da, XIV. mende amaieran eta XV.aren hasieran, ez zuten Erreterian horrenbesteko eragina izan; baina egoerak aldaketa izango du gerora, populazio gunea badiako hiribildu moduan eskuratzen ari zen garrantziaren baitan. Horregatik, baliteke orain ikusiko ditugun gertakariak hainbat hamarkada atzeratu behar izatea, nahiz eta datu goiztiarragorik topatu ez dugun. Edonola ere, gure ikerkuntza garaia osatzen duten urteetarako badugu informazioa.

Lehenengo datuak garai honetarako gipuzkoar iturrietan ia gorde ez den dokumentu mota batek eskaintzen dizkigu; auzotartze gutunak, alegia. Zehazki, 1529ko ekainaren 2an Erreteriarako errejimenduak eman zuena:

“Este día, ante sus merçedes paresçió Thomas de Brotan e dixo que hera su voluntad de benir a vivir a esta villa de La Rentería con su muger e familia, e que tenía alquillada su casa donde hazía su habitación e morada en la casa de Juan Sans d’Echabe, e que le tomasen e tubiesen por vezino de la dicha villa. E que él estaba presto e çierto de pagar todas las derramas e cosas que los vezinos de la dicha villa pagan e de hazer con su persona e bienes lo que otro vezino semejante debe hazer, e de goardar los pribilejos de la villa a todo su poder. E luego reçibieron juramento en forma del dicho Thomas, que goardará los prebilejos de la villa a todo su poder e hará con su persona e bienes como otro vezino de la dicha villa. E echando la confusión del juramento que en tal caso se requiere, dixo que ‘sy, juro’ e ‘amén’, e se obligaba e obligó con su persona e bienes de goardar e complir todo lo susodicho.

E asy reçebido el dicho juramento e obligaçión, sus merçedes dixieron que lo reçebían e reçebieron por vezino de la dicha villa al dicho Thomas de Corcan e que gozase de todos los prebilejos de la dicha villa segund otros vezinos d’ella gozan e deben gozar”²⁴⁸.

Auzotar honi buruz ez dugu gure garaian inolako daturik, baina 1547 udal-hauteskundeetarako hautesle bezala Martin Corcam izeneko bat badugu. Agian, Corcamen gizarteratzearen garrantzia erakutsiko luke, bere ondorengo batek hiribilduko bizitza politikoan partaidetza izan zuela azalduko bailuke²⁴⁹.

Auzotartze-gutunak Thomasek gure artean hainbat denbora zeramala adierazten badu ere, ez dugu bere ogibide zein Erreteriarako gizarterearekiko zituen loturen inguruan daturik lortu²⁵⁰. Dokumentuak ematen duen informazioaren arabera, ez

²⁴⁸ EUA, A-1-2, 4. pieza, 29 au.-30 au. folk. Eskribauak Thomas Corcamen auzotartze-gutuna bezala aipamena egiten badio ere, ondoren, abizena “Brotan” bezala idazten du.

²⁴⁹ EUA, A-1-4, 97 au. fol.

²⁵⁰ Ziurrenik, hau argitzeko, beste leku batzuetan kontratua bideragarri izateko eskatzen zen fidatzaile baten inguruko datuek lagunduko ligukete, baina ez dugu hauen berri. Ald. PILES RÍOS, L.: *La población de Valencia a través de los “Llibres de avehinament”*. 1400-1449. Valencia: Ayuntamiento de Valencia, 1979, 20-22 orr.

zen hiribilduan bakarrik finkatu, bere emazte eta seme-alabekin bizitzeko asmoa adierazten baitzuen. Emaztea nongoa zuen ez dakigu, ordea. 1528an aipatzen zen Martin de Corcam bat, adibidez, Errenteriako auzotar zen emakume batekin ezkondua omen zegoen, eta badakigu Corcam hau guztiz gizarteratua zegoela. Adibide gisa 1527ko abenduaren 15ean hainbat auzotarrek emandako ahalordea jarri dezakegu, horien artean Corcam honek parte hartuko baitu²⁵¹.

Eskriturak, Thomas hiribilduko auzotar baten maizter bezala aipatzea, higiezinaren merkatuaren inguruan oinarritzko datu bat ematen digu; izan ere, garrantzitsua izango zen merkatal-dinamismo nabarmena zuten hiribildu eta populazio gunee-tan, hau da, beste batzuetan baino hainbat lekutako jende gehiagoren iritsiera ikusi-zutenetan²⁵². Etxe propiorik ez izatea maila ekonomiko apalago bat adierazi dezake, gaitu gabeko langile bati erreferentzia egingo liokeena edo, behintzat, lan-sustatze edo gizarte-igoera aurreikuspen gutxiago zituen bati; agian, urtaroen araberako ogibide bati lotua. Alabaina, ondorengo hamarkadetan Corcam abizena agertzeak adierazi dezake Thomasek momenturen batean hiribarnean etxea lortu zuela (udal-hauteskundeetan parte hartzeko baldintzetako bat), gizarteratu zela eta komunitatearen baitan nolabaiteko iritzi ona zuela. Dena den, hau guztia Thomas eta Martinen artean egon zitekeen odolkidetasunaren ondorioa izango litzateke eta agian, ez zegoen halakorik.

Martin Corcami buruz, 1528ko inkestak hainbat datu interesgarri ematen ditu. Lehenengo eta behin, bere balizko jatorria. Dokumentu horretan Irlandan jaiotakoa zela aipatzen zen, bere gurasoak ere hangoak zirelarik. Honek, Ingalaterrarekin alderatuta, garrantzia gutxiago duen esparru geografiko batekin harremanetan jartzen gaitu, edo berari buruzko datu gutxiago ditugunarekin, baina, hala ere, garaiko gipuzkoarrek ezaguna zutena. Izan ere, Irlanda gure marinelen helmugetako bat zen, bereziki sardina eta sardin-zaharraren arrantzuan aritzeko; gainera, hango portuetan lehorreratzen ziren, beraien ontzietarako beharrezkoak ziren produktuez hornituz eta bertako jendearekin truke jarduerak eginez.

Corcamen kasua, baina, ez zen bakarra izan. Inkestak hainbat irlandar aipatzen ditu Pasai Donibanen edo San Pedron bizitzen, momentu honetara arte ezagutzen ez genuen edo topatu gabeko datuak direlarik. Hauei guztiei Corcam abizenarekin aipatzen zaie eta gure iritziz, Goizueta abizenarekin gertatzen den bezala, ez du

²⁵¹ IEA. Ollacarizqueta, 75 kartoia, 20 zbkia., LVII au.-LXIII at. folk.

²⁵² Orokorrean, auzotartzeetan jartzen ziren baldintzen artean, hiribilduan hainbat denbora lehenago bizitzen ego-
tea zegoen. Baliteke honek atzeritarrak etxeak jabetzan eskuratzea behartzea, izan ere, auzotar maila lortze-
ak, hiribilduan era iraunkorragoan ezartzeko asmoa islatuko luke. Auzotartze kontratuen inguruan, ikus DÍEZ
DE SALAZAR, L. M.: "Régimen municipal en Guipúzcoa (s. XV-XVI)". In: *Cuadernos de Sección. Derecho*,
1 (1984), 85-87 orr. (75-129).

esan nahi badian ezarritako familia bereko kideak zirenik, irlandar horiek esparru geografiko berdinetik zetozela baizik²⁵³.

1528ko dokumentuak, Martin Corcam Juan Perez Sarastikoaren alaba Mariarekin ezkondu zela eta ordurako 3 seme-alaba zituztela ere jasotzen du. Martin honen eta 1529an agertzen zaigun Thomasen datuen arteko desfaseak zera islatuko luke, lehena bigarrenaren seme edo ondorengo ez zela; ondorioz, inkestan aipatzen den Martin eta 1547an agertzen zaiguna pertsona bera zirela uste dugu. Hori baieztatzeko, Pasaian bere abizen bereko hainbat irlandarri buruzko aipamena dugu, ahaidetasun loturei baino, esparru geografiko berdinari erreferentzia egingo liokeena.

Badago Pasaiaiko badiak erakargarritasun, inmigrazio eta kokapen leku bezala adierazten duen beste datu bat. Posible da, hasieran, biztanle horietako batzuk badiako bokalean kokatutako komunitateetan ezartzea, pixkanaka barruranzko bidea egitea eta Errenterian auzotartuak amaitzea. Eta Thomas Corcamen kasua halakoa izan zela uste dugu; izan ere, auzotartze-gutunaren hasieran Brotan abizenarekin egiten zaio aipamena eta izen-abizen bereko pertsona 1531ko Pasai Donibaneko udalbatzar orokor batean dokumentatua dugu. Gainera, bi lekutan auzotartua egoteak ez du inolako kontraesanik; behin baino gehiagotan ematen den egoera da eta gainera, ez zaio trabarik jartzen²⁵⁴.

Edonola ere, bai Thomasen eta baita Martinen kasuak ere, europar jatorriko pertsonak Errenterian eta eskualdean XV. mende amaieran eta XVI. mende hasieran izan zuten gizartzeratze prozesuen erakusle dira.

Azkenik, etorkin europearren inguruan ez-ohiko adibide bati erreferentzia egin behar diogu²⁵⁵. Thomas Barcot bristoladarrari buruz ari gara, egile batzuek gure geografian epe luzez bizi izan ziren atzerritarren lehenengo adibide bezala aipatu dutena²⁵⁶. Aurreko lan batzuek, ingeles honek garaiko testuinguru belikoaren baitan

²⁵³ Corcam-en kokapenari buruz, ald. IRIXOA CORTÉS, I.: "Atzerritarrak...", aip. lan.

²⁵⁴ GAO-AGG CO CRI 2,2. Ahaztu gabe, 1541eko otsailean, Donibaneko kopero eta hainbat auzotarrek emandako ahalordean Juan Corcangoa agertzen zaigula. Ikus PUA, 1626-2, 256 au.-258 at. folk.

²⁵⁵ Orain arte aipatutakoekin batera, Cristobal Bullar edo Ballartekoa dago (batzuetan Bulart edo Bulac bezala idatzia), 1540ean errejidore izan zena. 1528ko inkestak ez du aipatzen eta bere inguruan ere ez dugu inolako daturik topatu. Badakigu errejidore izan zen urtean hainbatetan errejimenduko bileretan ez zuela parte hartu itsasoan zegoelako eta ondorioz, bere lanbidea esparru horrekin erlazionatua egongo zen (adibide batzuetarako, ikus EUA A-1-5, 35 au. edo 59bis au.-at. fol.). Baliteke egindako bidairen batean hiltzea eta horregatik berari buruzko daturik ez izatea. Bere semetasunari buruz, jatorri bat jartzea zaila da (Ballack alemaniarretik?), baina bere abizena 1499 inguruan jaiotako Magdalena Balac-ekoa donibandarraren antza du (ald. HUA, E-7-I-1-4, 72 au. fol.).

²⁵⁶ CHILDS, W. R.: "Commercial relations...", aip. lan., 62 orr.

eta 1512-1537 artean egin zituen espiotza lanen inguruan Gipuzkoan izandako bizipenak jorratu dituzte²⁵⁷. Guk baina, gure garaian probintzian egin zuen ohiko bizitzaren inguruan datu ugari bildu ditugunez, hauetan jarriko dugu begirada.

Dokumentazioak Barcot Errenteriako nahiz Hondarribiko auzotar bezala aipatzen du; azken honetan ikus dezakegu 1501 urtean jada, orduan Rodrigo de Valladolid merkataria burgostarraren eta Thomas Baron Bristolgo merkatariairen arteko auzian epaile izendatua izan baitzen, Thomas Huarrekin batera²⁵⁸. Bere agerpena, ordea,

BRISTOLGO IKUSPEGIA 1581EAN, Joris HOEFNAGELen (1542-1600) arabera. Irudi hau Georg BRAUN eta Franz HOGENBERG “Civitates Orbis Terrarum” (1572-1612), lanean agertu zen eta William Smithek 1565ean egindakoan oinarritzen zen (http://historic-cities.huji.ac.il/british_isles/bristol/maps/braun_hogenberg_III_2.html).

²⁵⁷ SANTOYO, J. C.: “De crónicas y tiempos británicos. Historia de una expedición militar inglesa en Guipúzcoa (Junio-Octubre de 1512)”. In: *BEHSS*, 8 (1974), 3-71 orr. Lan honen 56-63 orrialdeak Barcoten gorabeherei buruz dihardute.

²⁵⁸ GPAH-AHPG 3/283, 15 au.-19 au. folk., non merkataria ingeles eta Bristolgo auzotar bezala aipamena egiten zaion.

hainbat urtetan atzeratu dezakegu 1537an esaten zituenak kontuan hartzen baditugu. Orduan, Donostiaren eta Errenteriaren berri zuela adierazten zuen, “*porque las ha visto y estado en ellas y en cada una d’ellas muchas vezes e conosçe a los más de los vezinos de la dicha villa de La Rentería (...) de quarenta e siete años a esta parte, poco más o menos*”²⁵⁹. Alegia, 1490etik gure artean egon zela.

Badakigu Hondarribiko hirigunean hainbat ondasun eskuratu zituela eta hortik kanpo zegoen Gontzalonea basetxeko jabe ere izan zela, garai honetan “Bacocen basetxea” (“*la casería de Bacoc*”) izenez ezaguna zena²⁶⁰. Hiribilduan zituen jabetzek azaldu dezakete bere alaba Isabela Juan Perez Untzakoa batxillerrarekin ezkontzea, azken hau eta Thomas bizilagunak baitziren. Bien arteko harreman hau lan-esparruan ikus daiteke, Thomas, bere morroi Juan Mesan eta Juan Perezen seme Baltasar, Untzak 1528an emandako konpromiso baten lekuko izan ziren eta²⁶¹.

Azken urte honetan Thomas Errenteriako biztanle eta auzotar bezala aipatzen bada ere, ez dakigu gure hiribilduarekin harremanak noiz hasi zituen. Ziurrenik era naturalean sortutakoak izango ziren, gipuzkoar kostaldean zehar burutu zuen merkatal-jardueraren ondorioz Pasaiaiko badiara ere joango zelako. 1467 inguruan jaioa eta 1549 urtea baino lehenago zendua, Errenteriako auzotar zen Katalina San Matetekoarekin ezkondu zen eta bikoteak gutxienez hiru seme-alaba izan zituen: Isabel, Maria eta Tomas²⁶². Badakigu, gainera, Endrike VIII.aren informatzaile edo espia lanetan aritu zela 1512-1530 artean, erregeari Gaztelako Koroarekin zerikusia zuen informazioa emanaz.

Baina jarduera diplomatikoez gain, bere benetako lanbidea merkataritzari lotua egongo da, bereziki hainbat merkatarri ingelesen laguntzaile bezala; hala, badakigu 1517 urtetik gutxienez, Thomas Howellentzako faktore lanetan zebilela²⁶³. Bere herrikideek gure artean oso ongi ikusia zegoela zioten, eta ez da harritzekoa: 20ko hamarkadako dokumentazioak Irun, Hernani eta Hondarribiko auzotarrekin oihalen inguruko negoziotan zebilela erakusten baitigute. Martin Igiñiz upelgile irundarrak, adibidez, 100 pipa luze eta 50 tonel on zor zizkion, Thomasek hauen ordainetan dirua eta oihalak aurreratu zizkiolako²⁶⁴.

²⁵⁹ OUA, C-4-5-4, 297 au.-at. folk. Ondorioz, bere agerpena 20 urtetan atzeratzen da. Ald. SANTOYO, J. C., aip. lan., 56 orr. eta HH. EE.: *Hondarribiko baserriak*. Hondarribia: Hondarribiko Udala, 2003, 207-208 orr.

²⁶⁰ HH. EE.: *Hondarribiko baserriak...*, aip. lan., 207-208 orr.

²⁶¹ GPAH-AHPG 3/298, 23 au.-at. folk.; eta GAO-AGG CO MCI 54.

²⁶² GAO-AGG CO CRI 2,2; eta GAO-AGG CO MEJ 24.

²⁶³ CONNELL-SMITH, G.: “The ledger of Thomas Howell”. *Economic History Review*, 2nd series, III (1950-1), 367 orr. (CHILDS, W.: “Commercial relations...”, aip. lan., 62 orrialdean aipatuta).

²⁶⁴ GPAH-AHPG 3/292, 29 au.-at. folk. Bere jardueren hainbat adibidetarako, ikus GPAH-AHPG 3/291, 10 au.-12 au. folk.; eta GPAH-AHPG 3/294, 5 au.-6 at. eta 32 au.-33 at. folk.

Ikerkuntzek diotenez, 20ko hamarkadaren amaieratik aurrera Barcot espiotza lanetan buru-belarri sartu omen zen, merkataritza-jarduerak alboratuz. Are gehiago, egoera honek txirotasunera eraman zuela azpimarratu izan dute hainbat egilek. Baina ditugun datuen arabera, ideia hori zalantzatan jarri beharrean gaude, 30eko hamarkadan zehar merkatal negozioetan arituko baita²⁶⁵. 1530eko urrian, adibidez, Ingalaterratik zetorren gari, babarrun, olo, ilar eta bilgor kargamentua esportatzeko baimena lortu zuen; urtebete beranduago, William Brat ingelesak, Thomasentzat ziren babak kargatu zituen Errenteriako nao batean²⁶⁶. Azkenik, 1535 urtearen amaieran, Guillen Langekoak eta Pascual Montesrutkoak gure auzotarraren eta beste bi merkatarari ingelesari aurkako salaketa jarri zuten, oihal batzuen inguruan²⁶⁷.

Thomasen gizarteratze nabarmena erakusten duten datuak bere ondorengoen bizipenetan ditugu. Orain arte beraien inguruan idatzitakoen artean, Thomas beraren hitzak aintzat hartuz, bere seme-alabek ingelesik ez zekitela zegoen²⁶⁸. Alabaina, gure ustetan dokumentazioak kontrakoa adierazten du; izan ere, 1521ean jaiotako Thomasen izen bereko semeak zera zioen: “*fue criado en la ciudad de Londres en mucho tiempo con mercaderes de la dicha ciudad*”, eta ordutik adierazpena egiten zuen urtera arte (1550 urtean), merkatarari ibili zela “*así en la dicha ciudad de Londres y otras partes del dicho rreyno de Ynglaterra*”²⁶⁹.

Tomas honek Errenteriako auzotar zen Petronila Isastikoa hartu zuen emazte. Ordutik, adar honek bi abizenak tartekatuko ditu, Probintziako dinamikan gizarteratzearen isla bezala eta ziurrenik, Isastiarrek Errenteriako gizartean zuten pisu nabarmenagoagatik²⁷⁰. Alabaina, Tomas honen beste seme batek, Juanek, bere aitonaren abizena mantenduko du eta hala ikusiko dugu 1576an, hiribilduko hamabi nagusi bezala hautatua izan zenean²⁷¹.

Thomasen alabei dagokienez, esan dugu Isabela Juan Perez Untzakoa batxillerrarekin ezkondu zela, zeina Errenteriako eta Hondarribiko udalbatzen abokatu bezala aritu zen²⁷². Bestalde, Maria alaba Hondarribian biziko da eta Juansun

²⁶⁵ Ald. SANTOYO, J. C., aip. lan., 58-59 orr.

²⁶⁶ EUA, C-5-I-3-4, 20 at.-21 at. folk.

²⁶⁷ GPAH-AHPG 3/305, 1 au.-at. folk.

²⁶⁸ Ald. CHILDS, W. R.: “Commercial relations...”, aip. lan., 62 orr. eta bereziki, SANTOYO, J. C., aip. lan., 56 eta 61 orr.

²⁶⁹ GAO-AGG CO MEJ 31, f. g. 1552 urtean adierazpen berdina egiten zuen. Ikus GAO-AGG CO MCI 160, 41 au.-at. folk.

²⁷⁰ Ald. IRIXOA CORTÉS, I.: *Pasaia...*, aip. lan., 57 orr., non egile honek Thomas bi aldiz ezkondu zela pentsatzen zuen.

²⁷¹ EUA, A-1-6, 103 at. eta 104 at. folk.

²⁷² Ikus, adibidez, HUA, A-1-2, 12 au.-at. eta 138 at.-139 au. folk.

Azkaingoa ontzi-maisua izango du senartzat. Azken honek 1527ko urtarrilaren 20an egin zuen bere testamentua eta bertan Mariarekin izandako semeak aipatzen zituen: San Juan, Juan eta Tomas²⁷³.

Argi dago Barcot gizarteratu zela, nahiz eta momenturen batean, 1535 urte inguruan eta ziurrenik erlijio-gatazkak zirela eta, estualdiren bat pasa²⁷⁴. Hala ere, hau kenduta, eman ditugun beste datuek Probintzian guztiz txertatua zegoen pertsona baten aurrean gaudela adierazten digute. Eta horren erakusle, beste datu oso esanguratsu bat dugu. Azpeitiko Batzar Nagusiek 1528an inkesta famatua egitea agindu zutenean, Hondarribiko egoerari buruzko informazioa eman behar zuen lekukoaren artean Barcot bera zegoen. Orduan bertako auzotar eta Errenteriako biztanle bezala aipamena egiten zitzaion eta dakigunez, berak ere ez zuen inolako ondoriorik jasan²⁷⁵.

Orain arteko lerroetan eman dugun informazioaren arabera, Erdi Aroko azken mendean eta XVI. mendearen hasierako hamarkadetan bizi den testuingurua ez da garai ilun bat, ezta gutxiago ere. Aitzineko paragrafoek, orain arte historiografiak aurkeztu izan duen ideien aurrean, gizarte ireki baten aurrean gaudela adierazten dute edo, bai behintzat, Probintziara kanpoko jendearen etorrerak uste baino mesfidantza gutxiago sortu zuela. Bistan da Bostehunaren hasieran bizi zen koiuntura positiboak, nazioarteko merkataritzaren garapenak lagunduta, gure artean hainbat lekutako jendea egotea bideratu zuela, bereziki kostaldeko portu eta hiribilduetan.

Atzerritar hauek Gipuzkoan eta Errenterian izan zuten gizarteratzea hiru faktorek eragingo lukete. Batetik, hemengo gizartearen egituratzen zuten pentsamolde eredu berdinak edo oso antzekoak izatea; bestetik, udalbatzek ezartzen zituzten arauak betetzea, bizileku eta eguneroko bizitza egiten zuten lekuetako auzotarren antzera; eta batez ere, itsasora begira bizi zen Errenteria bezalako hiribildu batean egonik, atzerritar hauek zituzten kontaktu eta jarduerak, hiribilduko aberastasuna bermatzen zutela.

Errenteriako kasuan ditugun adibiderik nabarmenenek, hiribilduko bizitza ekonomiko zein politikoa ustez jatorri nahiko iluna zuten pertsonaien partaidetza zuzena eta ia etengabekoa adierazten digute. Bereziki azpimagarria da lehen aipatu dugun Juan San Vitoreskoaren kasua; 1539an, hau da, bere aita judutarren ondorengo zela behin eta berriz aipatzen zuen inkesta egin eta 11 urtera, hamabi nagusi eta Probintziako batzarkide izendatu baitzuten.

²⁷³ GPAH-AHPG 3/297, 66 au.-68 au. folk.

²⁷⁴ SANTOYO, J. C., aip. lan., 61 orr.

²⁷⁵ ORELLA UNZUÉ, J. L., aip. lan., 70 orr. eta hh., bereziki 70-125 orr. Ald. ibidem, 15 orr., non José Luis Orellak, Barcot Errenteriako auzotar zela adierazten duen. Bestalde, JIMÉNEZ DE ABERASTURI, J. C. (zuz.), aip. lan., 91 orrialdean aipatzen den Martin Greboni buruz ez dugu daturik topatu.

1510eko errege-probisioak argi erakusten du garai honetan auzotarrek eta udal agintariak halako pertsonekin nolabaiteko elkar aditze bat zutela. Hala, kristautuen auzotartzea debekatzearaz eta ordurako Probintzian bizi zirenei alde egin zezaten sei hilabeteko epea emateaz gain, dokumentu horrek pertsona horiek inork babestu eta lagundu ez zitzala agintzen zuen. Halakoak ere ondorengo urteetan errepikatu ziren eta, beraz, Gipuzkoan bizi zen eta kristau ona ez zelako susmoa bere gain zuen jendea legalki jazarria bazen ere, argi dago jazarpen hori ez zela oso gogorra izan. Mutrikun 1531n ospatu ziren Batzar Nagusietan, argi geratu zen “arraza txarreko” jendea edo hori izatearen susmagarri zena gipuzkoarrekin ezkontzen zela²⁷⁶; eta Errenteria, ikusi dugun bezala, ez zen salbuespena izan.

Alabaina, XVI. mendean sartzen goazen heinean, atzerriko biztanleak kontrolatzeko xedapenak areagotzen joango dira. Hori gertatzeko hainbat arrazoi egon ziren: udal-gobernuen itxiera handiago bat, nazioarteko egoera politiko-erlijiosoa eta, azkenik, Gipuzkoako elitea osatzen zuten hainbat familiek, beraien eskuetatik kanpo eta atzeritarren esku zeuden negozio garrantzitsuak lortzeko zuten interesa.

Hala, 1540an, gure hiribilduko errejimenduak, errege-pragmatikaren arauak jarraituz, agindua eman zuten “*para que ningunos arlotes ni bagamundos estrangeros non anden por esta villa*”²⁷⁷. Neurri hau, udalbatzek garaiako pentsamoldean elkar-kidetzarako arriskutsuak ziren pertsonen kontrola bilatzen zuen politikekin lotu badaiteke ere²⁷⁸, badaude Probintziaren diskurtso politikoaren eraketan eta osaketan guztiz txertatzen diren beste batzuk. Auzotartutako atzeritarren kontrola bilatzen zuten xedapen hauek Zestoako 1527ko Batzar Nagusietan onartu ziren, eta beraien aitonsemetza frogatua ez zuten pertsonen auzotartzea debekatzeko zuten arauetan oinarritzen ziren. Izan ere, 1539ko uztailean errejimenduak eragile bat izendatzen zuen, azkeneko 12 urteetatik ordura arte ezkondu ziren gizon atzeritarrek beraien aitonsemetza erakutsi zezaten; hau da, 1527 urtetik²⁷⁹.

²⁷⁶ MORA AFÁN, J. C.; eta ZAPIRAIN KARRIKA, D.: *Una aproximación al estudio de la marginación social en Gipuzkoa Durante el Antiguo Régimen*, I. alea, 3-4 orr. (argitaratu gabe).

²⁷⁷ EUA, A-1-5, 14 at.-16 au. folk.

²⁷⁸ Udal agintariak txiro eta eskaleen inguruan zituzten jarrerei buruz, ald. BONACHÍA HERNANDO, J. A.: “Más honrada que ciudad de mis reinos...». La nobleza y el honor en el imaginario urbano (Burgos en la Baja Edad Media). In: BONACHÍA HERNANDO, J. A. (koord.): *La ciudad medieval. Aspectos de la vida urbana en la Castilla bajomedieval*. Valladolid: Universidad de Valladolid, 207 orr. (169-212).

²⁷⁹ “los que se han casado de doce años a esta parte en esta villa (...) muestren la ydalguía”; EUA, A-1-3, 24 at. fol. Litekeena da Barcotek urte batzuk lehenago aurkeztu zituen kexuak halako xedapenekin lotura izatea.